

Endülüs Şiirinde Medih -Murâbıtlar ve Muvahhidler Dönemi-*

The Praise Poem in Andalus -The Period of Almoravids and Almohads-

• Ebuzer SARP^a

^aArap Dili ve Belâgat BD,
Süleyman Demirel Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi,
Isparta, TÜRKİYE

Received: 07.01.2020

Received in revised form: 04.02.2020

Accepted: 05.02.2020

Available online: 07.05.2020

Correspondence:

Ebuzer SARP
Süleyman Demirel Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi,
Arap Dili ve Belâgat BD, Isparta,
TÜRKİYE/TURKEY
abuzersarp@sdu.edu.tr

* Bu çalışma "Endülüs'te Murabıtlar ve Muvahhidler Dönemi Edebi Çevre" isimli Doktora tezinden üretilmiştir.

ÖZ Bu çalışmada Murâbıtlar ve Muvahhidler dönemi medih şiiri ile ilgili genel bir tasavvur oluşturmak amaçlanmaktadır. Bu dönem, Endülüs'teki Müslüman gücünün doruğa ulaşmış çöküşe geçmeye başladığı dönemdir. Dolayısıyla yaşanan süreç birçok farklı duygu ve düşüncelerin ortaya çıktığı bir zamandır. Bu ortamdaki hem bireysel hem de toplumsal zihin dünyası elbette edebî ürünlerde yansımaları bulmuştur. Bu bağlamda dönemin siyasî, dinî ve kültürel ortamına da yer yer değinilecektir. Bunun yanı sıra dönemin önemli şairlerinin tanıtımı yapılacaktır. Konu ile bağlantılı olması açısından kadim Arap şiiri ile ilgili bilgilere de kısmen temas edilecektir. Çalışmada birkaç şiir ve çevirisinin sunulmasının ötesinde bu edebî ürünlerin arka planına özellikle odaklanılmaktadır. Bununla birlikte bu dönem medih şiiri ile ilgili edebî özellikler ihmal edilmemektedir.

Anahtar Kelimeler: Endülüs; Murâbıtlar devleti; Muvahhidler devleti; Medih şiiri; edebiyat tarihi

ABSTRACT In this study, it is aimed to create a general imagination about the praise poetry in the period of Almoravids and Almohads. This is the period when the Muslim power in Andalusia reached its peak and began to collapse. Therefore, the process is a time when many different emotions and thoughts emerged. Both the individual and the social mind world in this environment are naturally reflected in literary products. In this context, the political, religious and cultural environment of the period will be mentioned. Additionally, important poets of the period will be introduced. In connection with the subject, information on old Arabic poetry will also be partially touched. The study focuses not only on a few poems and translations, but also on the background of these literary products. After all, the literary features of the praise poetry of this period will not be neglected.

Keywords: Andalus; Almoravids; Almohads; Praise poetry; literature history

EXTENDED ABSTRACT

In this study, it is aimed to create a general imagination about the praise poetry in the period of Almoravids and Almohads. This is the period when the Muslim power in Andalusia reached its peak and began to collapse. Therefore, the process is a time when many different emotions and thoughts emerged. Both the individual and the social mind world in this environment are naturally reflected in literary products. In this context, the political, religious and cultural environment of the period will be mentioned. The similarities and differences between the two periods will be examined both socially and literally. It is known that literary works in the period of the Almoravids, experienced a difficult process. The most important reason for this situation is the chaotic environment. Indeed, many wars occurred in a short time. As a result, literary development was negatively affected. It can be said that a more stable process was experienced during the period of Almohads. Moreover, the fact that the political leaders were more highbrowed and well educated in comparison with the previous period enabled the development of poetry. In general terms, it is seen that the qualities commonly used in praise poetry are also included in this period's poetry. The fact that both states had a religious ideology caused religious elements to enter the praise poetry. Conquests and struggles for religion have become one of the most

important compliments. In addition, it is seen that the teachings of Ibn Tumert, leader of the Almohads, are included in the content of the poetry. Another important feature of praise poetry during this period is calls for help. For the cities that were out of Muslims' control in succession, other country leaders were asked for help. These calls seem to be intertwined with the medih.

During the period of the Almoravids, obstacles occurred between the praise poets and the rulers' palaces. The cultural weaknesses of the rulers and the distances between the regions created important problems for the poets. Therefore, it can be stated that poems had to addressed to local governors increased during this period. In the period of the Almohads, the praise poetry entered the palace doors again. During this period, the number of palace poets increased and many rulers and governors became poetry writers. The participation of poets in wars with rulers enriched the content of the praise poetry. Although the number of poets increased, towards the end of the Almohads period, the intensity and sincerity of the poems began to disappear. It is seen that the recent poems are superficial.

In this study, the content of the praise poetry is analyzed and the factors that contribute to the formation of this content is underlined. In addition, the praise poetry is examined in terms of structure. The effect of the region and the period on the shape of the poem is also put under the scope. In this context, it is seen that social changes actually change both the content and the shape of the poem. On the other hand, it is seen that the literary heritage developed in the history of Arab literature influenced the poetry of this region after moving to Andalusia. This strong richness comes from the East led to the maturation of the praise poetry. In addition to the poetry analysis, the introduction of important poets lived during this period will be introduced. Since it is related to the subject, the information about classical Arabic poetry is also partially mentioned. Beyond the presentation of a few poems and translations, the study focuses particularly on the background of these literary products. Comparisons will be made both between the Almoravids and Almohads, and between the Andalusia and the East. In the study, descriptive and text analysis method was preferred.

The examination of the praise poetry in the period of the Almoravids and Almohads in terms of content and structure reveals the importance of the study. Besides, the fact that it contains information that will create a general provision about these periods and introduces many poets of the period also increases the importance of the study. Because there are not enough studies in this field.

1. MURÂBITLAR VE MUVAHHİDLER DÖNEMİ EDEBÎ ORTAM

Murâbitlar, 1056-1147 yılları arasında Kuzey Afrika ve Endülüs'te hüküm sürmüş Berberî asıllı kabilelerin yönettiği bir devlettir. Malikî mezhebinin temelinde dinî ideolojiye sahip bir devlettir. Muvahhidler ise 1130-1269 yılları arasında aynı bölgede Murâbitlar sonrası hakimiyete sahip olmuştur. Devlet, manevi önder kabul edilen İbn Tûmert'in (ö. 524/1130) dinî öğretileri üzerine kurulmuştur. Batı'ya olan yakınlıkları ve birçok isyana maruz kalmaları iki devletin ömrünün kısa olmasına neden olmuştur. Çalışmanın boyutunu uzatmamak adına detaylı siyasî tarihe yer verilmeyecektir.

Murâbitlar öncesi Tavâif döneminde Endülüs'te yaşayan şairlerin ve ediplerin genel anlamda konforlu bir hayat sürdürdükleri bilinmektedir.¹ Öyle ki nerdeyse bütün emirler sık sık ilim meclisleri düzenler ve ediplerle bir araya gelirlerdi. Birçok emirin de edip olduğu zaten malumdur. Şairin eskiden beri siyasetle yaşadığı yakın ilişkinin bu dönemde daha da sıkılaştığı görülür. Şairlik ve ediplik devlet görevlerinde yükselme aracı haline gelmiş hatta edip ve şair olmayan kişilerin vezir olamadığı rivayet edilmiştir.² İbn Zeydûn (ö. 463/1071), İbn Ammar (ö. 479/1086) ve İbn Abdûn (ö. 529/1134) gibi önemli şairlerin vezirlik makamına yükselmeleri de bu döneme dair önemli ipuçları barındırmaktadır. Dönemin edebiyat tarihi ile ilgili eserler incelendiğinde birçok vezirin edebiyat ve şiirle ne derece ilgili olduğu görülebilir. Dolayısıyla şair ve ediplerin, adeta bir "akademi" hüviyetine sahip saray tarafından nihayetsiz bir desteğe nail olduklarını ifade etmek zor olmasa gerektir.³

Murâbitların yönetimi ele geçirmesi ile beraber bu durum değişmiştir.⁴ Edeb ve dil yönünden eksiklikleri bulunan hükümdarlar, Tavâif döneminden miras aldıkları şiire sahip çıkmamışlar ve gerçek deste-

¹ Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Çınar, "Endülüs'te Mulûkû't-Tavâif Dönemi Edebî Çevresi", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi SBE., Erzurum 2002, s. 76-84.

² Abdulvahid el-Merrakuşi, *el-Mu'cib fi Telhisi Ahbari'l-Mağrib*, (thk. Muhammed Azab), Dârü'l-Fercani, Trablus ty., s. 180-182.

³ Hikmet Ali el-Evsi, *el-Edebu'l-Endelüsî fi Asri'l-Muvahhidin*, Mektebetü'l-Hancı, Kahire ty., s. 13.

⁴ Yusuf Eşbah, Murâbitlar'ı şöyle tanımlamaktadır: "Sradan çöl bedevileri arasından geldiler. Her türlü Arap medeniyeti unsurunun düşmanydılar. Bütün ilim ve sanat ürünlerini yok etmek için çaba harcadılar." Bkz. Yusuf Eşbah, *Tarihu'l-Endelüs fi Ahdi'l-Murâbitın ve'l-Muvahhidin*, (trc. Muhammed Abdullah İnanî), Mektebetü'l-Hancı, Kahire 1996, 2/250.

ği sağlamaktan uzak kalmışlardır.⁵ Dolayısıyla saray şiiri önemli ölçüde gerilemiştir. Bu dönem hükümdarları ile edip veya şairleri arasında geçen hikâye ve olaylar birer güldürü fıkrasından ibaret hale gelmiştir.⁶ Şair ve edip bu dönemde askerler (raculu's-seyf) ve fakihler⁷ gibi zor rakiplerle karşı karşıya kalmıştır.⁸ Murâbitların bedevi yapıları ve Malikî mezhebinin etkisinde kalan keskin inançları da onların daha çok fukahaya ve âlimlere yönelmesine dolayısıyla da edebiyattan uzaklaşmasına neden olmuştur.⁹

İbnü'l-Lebbane (ö. 507/1113) ve İbn Hamdis (ö. 527/1133) gibi birçok şairin bu dönemde Endülüs'ten göç ettiği belirtilir.¹⁰ Ebû'l-Velid et-Tartuşî (ö. 520/1127) ve Ebû 's-Salt Ümeyye (ö. 561/1165) de Endülüs'ten Doğu'ya göç eden şairlerdendir.¹¹ Zecel ve müveşşah türünün bu dönemde yaygınlaşmasının da şiirin kaybettiği siyasî destek sebebiyle olduğu iddia edilir.¹² Edebiyat tarihinde makâmelerde yer alan "dilencilik" unsurunun bu dönemin zecellerine girmesi ve birçok zeccalın bu vesile ile rızık edinmeye çalışması dikkat çeker.¹³ Murâbitlar dönemi şiirinde siyasilerin söz konusu tutumları neticesinde sert hicivlerin ve gayriahlakî gazellerin azalması da dikkate değer durumlardandır.¹⁴

Belirtmek gerekir ki birçok kaynakta bu şekilde neredeyse "karanlık dönem", ve "cehalet asrı" olarak tasvir edilen bu tablonun Murâbitların hâkimiyeti boyunca yaşandığını söylemek nesnellikten uzaklaşmaktır.¹⁵ Bu durum özellikle Yusuf b. Tafşin (ö. 500/1106) döneminde yaşanmıştır. Hayatının büyük kısmı savaşlarla geçen İbn Tafşin, dinî ilimlere yakınlık duymakla yetinmiştir. Endülüs'te yaygın olan eğlence ve edebiyat ortamından uzak kalmayı tercih etmiştir. Kendisinden sonraki halifelerin ise daha ılımlı ve daha kültürlü olduklarını ifade etmek gerekir.¹⁶ Mesela Hristiyan bir anneden doğan oğlu Ali,¹⁷ Endülüs'te yetişmiş ve babasına nispeten ilim ve edebiyata daha fazla yakınlık göstermiştir.¹⁸ Murâbitların felsefe ve kelam ilimlerine dair katı ve olumsuz bakış açıları ise yıllar boyu devam etmiştir. Ancak diğer ilimler, sonraki yıllarda nispeten yönetim desteğine nail olmuştur.¹⁹

⁵ S'ad İsmail Şelbî, *el-Bietü'l-Endülüsiyye ve Eseruha fi Şi'r*, Dârü Nahda, Kahire 1978, s.235; Hikmet Ali el-Evsî, *el-Edebu'l-Endelüsî*, s. 11.

⁶ İhsan Abbas, *Tarihu'l-Edebi'l-Enelüsî; Asru't-Tavâif ve'l-Murâbitın*, Dârü's-Şuruk, Amman, 1997, s.63.

⁷ Fakihler, şairlerden hoşlanmazlar ve onları toplumun helak olma sebeplerinden biri olarak görürlerdi. Dönemin şairlerinden Yusuf er-Remadî ile ilgili yöneticilerden birine hitaben söylenen şu cümleler bu gerçeği açık bir şekilde göstermektedir: "Bu şairler sınıfı yalancılık ve zirvalık sınıftır. Onları kendinden uzak tutmak en uygun olandır." Bkz. Ahmed b. Muhammed el-Makkarî, *Nefhu't-Tib*, (thk. İhsan Abbas), Dârü Sâdır, Beyrut 1988, 3/364. Ayrıca bkz. Henri Peres, *eş-Şi'ru'l-Endelüs fi Asri't-Tavâif*, (trc. Tahir Ahmed Mekki), Dârü'l-Maârif, Kahire 1988, s. 74-75. Bu dönem edebiyata karşı takınılan olumsuz tavrın ünlü edip İbn Bessam'ı da etkilediği görülmektedir. Nitekim Endülüs edebiyatı ile ilgili temel eserlerden olan *ez-Zehîra*'sının girişinde şu ifadeyi kullanmak durumunda kalmıştır: "Bizim için gerçek ilimler (dinî ilimler) mensur ve manzum olan boş şeylerden daha evladır." Bu cümlesiyle muhtemelen dönemin hakim gücünü memnun etmeyi arzulamıştı. Bkz. Ebu'l-Hasen Ali b. Bessâm eş-Şenterîni, *ez-Zehîra fi Mehasini Ehli'l-Cezîra*, (thk. İhsan Abbas), Dârü's-Sekâfe, Beyrut 1997, 1/18.

⁸ Hikmet Ali el-Evsî, *el-Edebu'l-Endelüsî*, s. 12.

⁹ İbrahim Harekat, *el-Mağrib Abra't-Tarih*, Dârü'r-Reşad el-Hadis, Kazablanka, 2000, 1/226.

¹⁰ Buna karşın İbn Hafâce ve İbnu'z-Zekkak gibi şairlerin de bu bölgede kalıp edebî ürün vermeye devam ettiklerini unutmamak gerekir.

¹¹ Angel Gonxalez Palencia, *Tarihu'l-Fikri'l-Endelüsî*, (trc. Hüseyin Munis), Mektebetü's-Sekâfe ed-Diniyye, Kahire ty., s. 125.

¹² Halil İbrahim es-Samirraî ve diğerleri, *Tarihu'l-Arab ve Hadâratuhum fi'l-Endelüs*, Dârü'l-Kütübi'l-Vataniyye, Bingazi 2000, s. 343-345.

¹³ İhsan Abbas, *Tarihu'l-Edebi'l-Enelüsî; Asru't-Tavâif ve'l-Murâbitın*, s. 72.

¹⁴ İbrahim Harekât, *el-Mağrib*, 1/230-231.

¹⁵ Abdullah Kennûn, *en-Nübuğu'l-Mağribî fi'l-Edebi'l-Arabî*, Beyrut 1395/1975, 1/78.

¹⁶ Angel Gonxalez Palencia, *Tarihu'l-Fikri'l-Endelüsî*, s. 123.

¹⁷ Bir defasında Ali b. Yusuf, katip Ebu'l-Hisal'in I. Alfonso'ya kendi adına yazdığı mektupta sert ifadeleri daha ılımlı hale getirmesine kızmıştır. Bu durum onun Arap dili ile bilgisi hakkında olumlu ipuçları vermektedir. Bkz. Abdullah Kennûn, *en-Nübuğu'l-Mağribî*, 1/80.

¹⁸ Hasan Ali Hasan, *el-Hadâratü'l-İslamiyye fi'l-Mağrib ve'l-Endelüs; Asru'l-Murâbitın ve'l-Muvahhidin*, Mektebetü'l-Hancı, Kahire 1980, s. 497.

¹⁹ Hasan Ahmed Mahmud, *Kiyamu'l-Murâbitın*, s. 441; Şerif Alavne, *en-Nakdu'l-Edebi fi'l-Endelüs; Asru'l-Murâbitın ve'l-Muvahhidin*, Vizeratu's-Sekâfe, Amman 2005, s. 14-16.

Kısaca özetlemek gerekirse, bu dönem yaşanan siyasî çalkantılar, cihad hareketlerinin yoğun olması, devletin dinî bir yapıya sahip olması ve bazı yöneticilerin edebî zevkten mahrum olması gibi etkenler dönemin şairini de olumsuz anlamda etkilemiştir.²⁰ Ancak Murâbitların ilerleyen yıllarda Endülüs kültürel ortamına uyum sağladıkları ve devlet bünyesinde birçok edip ve kâtibin görevlendirildiği görülmektedir.²¹ Bu dönem yetişen önemli şair ve ediplerden bazıları şunlardır: İbn Hafâce, İbn Abdun, İbn Hamdis, İbnü'l-Kasire (ö. 506/1113), İbnü'l-Cedd (ö. 515/1122), İbnü'z-Zekkak (ö. 530/1137) ve A'ma et-Tutaylî (ö. 542/1149).

Muvahhidler döneminde ise ilim, edeb ve şiirin yeniden olumlu bir ortama kavuştuğu ifade edilebilir. Murâbitlar sonrası istikrarı sağlayan Muvahhidler, ilmî ve kültürel çalışmalara yönelmişlerdir. Mali yönden güçlü bir yapıya sahip olan²² Muvahhidler, okullar inşa etmişler, alim ve edipleri ülkelerine davet etmişler, münazaralar düzenlemişler, ilim meclisleri toplamışlardır. Bunun yanında zorunlu eğitime geçme girişimlerinde bulunarak ücretsiz eğitim vermişlerdir.²³ Giralda Kulesi gibi günümüzde dahi İşbiliyye (Sevilla) şehrinin simgesi olmayı sürdüren harika eserler bırakmışlardır. İlmin ve edebî zirve dönemlerini yaşadığını ifade etmek hatalı olmayacaktır.²⁴

Devlet görevlerine atanmak ve o makamlarda yükselmek için temel şartların ilmi ve edebî seviye olduğu ve şairlere maaş bağlanan²⁵ bu dönemin halifeleri kültürel birikimleri ile şiir ve edebiyattan zevk alırlardı. Bunun için özel meclisler oluştururlardı.²⁶ İbn Tûmert'in (ö. 524/1130) ölmeden önce inşad ettiği beyitleri vardır. Bütün halifelerin âlim ve fakih olduğu ifade edilir.²⁷ Abdülmü'min'in (ö. 558/1163) de aynı şekilde Endülüs'ü fethetmeye yanaşmayan kabileleri cesaretlendirmek için yazdığı kasidesi mevcuttur.²⁸ Kendi şiir yazdığı gibi diğer şairleri de değerlendirebilecek ve yorumlar yapacak derecede yetkinliğe sahipti.²⁹ Halife Me'mun'un da aynı derecede bir kabiliyetinden söz edilir.³⁰ Halife İbn Mansûr ise Arapça, edebiyat ve kitabet konusunda imam kabul edilebilecek bir ölçüdeydi. Vali ve emirlerin de halifeler gibi edebî mirasa sahip çıktıklarını ifade etmek mümkündür.³¹ Devlet divanları Ebû Ca'fer b.

²⁰ İhsan Abbas, *Tarihu'l-Edebi'l-Enelüsî*, s. 73.

²¹ el-Merrakuşî, *el-Mu'cib*, s. 123; Emilio Garcia Gomez, *eş-Şîru'l-Endelüsî*, (trc. Hüseyin Munis), Matbaatu'l-Cenne, Kahire 1952, s. 27-28.

²² İbrahim Harekât, *el-Mağrib*, 1/349.

²³ Muhammed el-Mennunî, *el-Ulûm ve'l-Adab ve'l-Fünun ala Ahdi'l-Muvahhidin*, Dârü'l-Mağrib, Rabat, 1977, s. 15-16.

²⁴ Hasan Ali Hasan, *el-Hadâratü'l-İslamiyye*, s. 491.

²⁵ Muhammed el-Mennunî, *el-Ulûm*, s. 18.

²⁶ Bu meclislerde Ebû Bekir İbnü'l-Cedd, Abdulvahid el-Merrakuşî, Ebû Bekir b. Zühr, İbn Rüşd el-Hafid, Ebû Bekir b. Tufeyl, Ebu'l-Velid eş-Şekundî, İbn Harûf, es-Süheylî gibi farklı alanlardan alimleri ağırlarlardı. Halifelerin, bu alimlerin evlerinde kaldığı da nakledilir. Mesela Ebu Yakub'un İbn Tufeyl'in evinde birkaç gece kaldığı bilinir. Bkz. İbrahim Harekat, *el-Mağrib*, 1/350.

²⁷ Tefvik Ahmed b. Galabzurî, *el-Medresetü'z-Zahiriyye bi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*, Dârü İbni Hazm, Riyad, 2006, s. 672. Müellif özellikle Yusuf b. Abdülmü'min'in ilmi seviye olarak daha ilerde olduğunu vurgular.

²⁸ el-Merrakuşî, *el-Mu'cib*, s. 224.

²⁹ Onun yetkinliğine dair nakledilen örneklerden birisi şudur; Cebeli Tarık'ta yerleşim yeri inşa ettirdiği sırada bir şair "ما للعدا جنة أوقى من" (düşman için kaçmaktan daha iyi bir korunak yok)" şatırını okuyunca o bağırarak "إلى أين؟ (Nereye kaçabilirler?)" diye sorar. Bunun üzerine şair beyitlerini şöyle tamamlar: (basit)

أبين المفسروخيـل الله فـي الطالـب	ما للعدا جنة أوقى من الـهـرب
وقـد رمته سـماء الله بالثـهـب	وأبـن يـنـهـب مـن فـي رأس شـاهـمة

"Düşman için kaçmaktan daha iyi bir korunak yoktur, nereye kaçarsa kaçsın Allah'ın ordusu onun peşindedir, Yükseklerde kaçanları ise, Allah gökyüzünden yıldızlarla vurur."

Bunları duyan Abdülmü'min: "Halife, işte böyle övülür" demiştir. el-Merrakuşî, *el-Mu'cib*, s. 158.; İbn Said, Ebu'l-Hasen Ali b. Musa, *Rayatu'l-Müberraiz ve Ğayatu'l-Mümeyyizin*, (thk. Muhammed Rıdvan ed-Daye), Dârü Talas, Dımaşk 1987, s. 19.

³⁰ İbn Said, *el-Muğrib fi Hule'l-Mağrib*, (thk. Şevki Dayf), Dârü'l-Maârif, Kahire 1964, 2/287.

³¹ Hikmet Ali el-Evsî, *el-Edebu'l-Endelüsî*, s. 46; Edip ve şair olan yöneticilerin listesi için bkz. Muhammed el-Mennunî, *el-Ulûm*, s. 159 ve sonrası.

Said (ö. 559/1163), Ebû Bekir b. Zühr (ö. 596/1199), Yahya b. Cübeyr (ö. 587/1191) gibi çok sayıda edip ve şairle dolmuştur. Bu dönem şairleri ise Muhammed b. Galib er-Rusâfi (ö. 573/1177), Ebû Bahr Safvan b. İdris (ö. 598/1202), Mercu'l-Kühl (ö. 634/1236), Esam el-Mervanî, İbn Sehl el-İsrailî (ö. 649/1251), Ebû Abdullah b. Ebbar el-Kudaî (ö. 659/1260) gibi önemli isimlerdir.³²

Bu dönem medih, gazel, hiciv gibi eski konular şiirlerde işlenmeye devam etmiştir. Bunun yanında tabiat tasvirleri, mersiye ve dinî şiirde Doğu'ya nispetle bir artış meydana gelmiştir. Özellikle tabiat tasvirleri genişlemiş, şehirlere yazılan mersiyeler ortaya çıkmıştır. İbnü'l-Arabî'nin kayda değer etkisi ile sufi şiir şaşaalı bir dönem yaşamıştır. Bu çalışmada dönemin dinî, ideolojik ve siyasî yapısı ile derinden etkileşim içerisinde olan medih şiirleri ile ilgili genel bir tasavvur oluşturmak amaçlanmaktadır.

2. MEDİH/ÖVGÜ ŞİİRLERİ

2.1. MEDİH KASİDESİ AMAÇLARI

Tarih boyunca medih/övgü şiirleri, dönemin yöneticileri, siyasetçileri ve otorite sahibi kişileri ile doğrudan ilintili olmuştur.³³ Diğer bir ifadeyle zikredilen kişilerin gözetiminde gelişmiş veya onların dışlayıcı tutumları ile gerilemiştir. Çünkü medih şiirlerinin konusu ve hedefi genellikle makam ve güç sahibi kişiler olmuştur. Asırlar geçse de Araplar için medih şiirinin siyasî değeri değişmemiştir.³⁴ Bu bağlamda medih şiiri, tarihî süreç içerisinde inşad edilme amacı bakımından genel itibarla iki farklı tarza sahip olmuştur. Birincisi, memduha (övülen kişi) karşı gerçek ve samimi duyguları yansıtan ve o kişinin faziletlerini önceleyen tarzıdır. Diğer ise tekessüb yani maddi menfaat ve kazanç amacı ile yazılan şiirlerdir. Bu şiirlerdeki duygularda yüzeysellik ve zorlama görülür.³⁵

Medih, ilk dönem Arap şiirlerinde daha çok fahr şeklinde kendisine yer bulmuştu. Çünkü bedevi hayatın karakterinin temeli kişinin kendisini yüceltmesiydi.³⁶ Yanı sıra eski Arap şiirinde medih ile rızık kazanma ve menfaat elde etme amacından ziyade övülen kişinin üstünlüğüne karşı hissedilen hayranlık ifade edilmek istenmiştir.³⁷ Diğer bir ifade ile toplumun ilgi duyduğu ve yücelttiği kişileri sosyal hayata olan katkılarından dolayı övmek neredeyse bir görev addedilmişti.³⁸ Eski Araplar kendilerine yapılan olumlu bir eyleme karşı ancak teşekkür ve onu yüceltme ile karşılık verirlerdi.³⁹ Bu tutum Nâbîga ez-Zübyânî (ö. 604?) ve Zühayr b. Ebû Sülmâ (ö. 609)⁴⁰ gibi erken dönem şairleri tarafından sonlandırıldı. A'sa (ö. 7/629 [?])⁴¹ ve Hutay'e (ö. 56/678)⁴² ile birlikte şiirin bir ticari mal seviyesine indirgenmesinden sonra toplum nezdinde şairin kıymetinde de nispeten düşüş meydana geldi.⁴³

³² Garcia Gomez, *eş-Şi'ru'l-Endelüsü*, s. 34-36.

³³ Yanı sıra ekonomik ve sosyal gelişmelerin de medih şiirini doğrudan etkilediğini ifade etmek gerekir. Bkz. Ahmed Ebu Hakka, *Fennü'l-Medih ve Tetavvürühu fi Ş-Şi'ri'l-Arabî*, Dârü's-Şarki'l-Cedid, Beyrut 1962, s. 276-277.

³⁴ Garcia Gomez, *eş-Şi'ru'l-Endelüsü*, s. 60.

³⁵ el-Ceylânî Sultanî, "İtticahatu's-Şi'r fi Asri'l-Murâbitn bi'l-Mağrib ve'l-Endelüs", Camiatu Dımaşk Kısmu'l-Lügati'l-Arabiyye ve Edebuha, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dımaşk1987, s. 99.

³⁶ Abdulaziz Atik, *el-Edebü'l-Arabî fi'l-Endelüs*, Dârü'n-Nehdati'l-Arabiyye, Beyrut 1976, s. 183.

³⁷ Ali Muhammed Sellame, *el-Edebü'l-Arabî fi'l-Endelüs*, ed-Dârü'l-Arabiyye li'l-Mevsûât, Hazmiye, 1989, s. 193.

³⁸ Ahmed Ebu Hakka, *Fennü'l-Medih ve Tetavvürühu fi Ş-Şi'ri'l-Arabî*, Dârü's-Şarki'l-Cedid, Beyrut 1962, s. 15.

³⁹ İbn Reşik, *el-Umde fi Sinaati's-Şi'r ve Nakdihi*, (thk. Abdulvahid Şe'lan), Mektebetu'l-Hanci, Kahire 2000, 1/80.

⁴⁰ Zühayr her ne kadar kazanç amacı ile şiirler yazsa da şiirlerindeki doğruluk ve doğrallık yok olmamıştır. Hatta bu konuda Hz. Ömer'in de bir ifadesi bulunmaktadır. Bkz. Abdusselâm b. Muhsin, *Dirasa Nakdiyye fi Şahsiyyeti Umar b. el-Hattâb*, Mektebetü Melik Fahd, Medine, 2002, s. 209.

⁴¹ el-A'sa'nın şiirle kazanç sağlama konusunda ilk kişi olduğu da ifade edilmiştir.

⁴² Hutay'e'nin bu konuda aşırıya gittiği belirtilmektedir. İbn Reşik, *el-Umde fi Sinaati's-Şi'r ve Nakdihi*, 2/68.

⁴³ İbn Reşik, *el-Umde fi Sinaati's-Şi'r ve Nakdihi*, 1/82-83.

Murâbitlar öncesi Tavâif döneminde şairlerin emirler tarafından önemli derecede desteklendiği söylenebilir. Emirlerin cömertlik, yiğitlik ve kahramanlıklarını gösterme arzuları şairlerin üst düzey görevlere yükselmelerine ve fazlasıyla mal sahibi olmalarına olanak sağlamıştır. Daha sonraki dönemlerde bu eğilim, şairler tarafından devam ettirilmiştir. Söz konusu dönemlerde A'ma et-Tutaylî (ö. 525/1130),⁴⁴ İbnü'z-Zekkâk (ö. 529/1134)⁴⁵ İbn Harûf gibi bazı şairler hayat şartlarının zorlaması sonucu şiirlerini para karşılığı inşad etmişlerdir.⁴⁶ Buna karşın Endülüs'te medih şiirlerini kazanç ekseninden çıkarılanların ilki kabul edilen İbn Hafâce (ö. 533/1139)⁴⁷, Rusâfî (ö. 572/1177) ve İbn Hazmûn gibi şairler ise maddi beklenti ile yöneticilerin kapılarına gitmeyi zillet kabul etmişler ve ellerindeki ile iktifaya yönelmişlerdir. Rusâfî'nin bu durumla ilgili beyitleri şunlardır:⁴⁸

صَوْنُ الْفَتَى وَجَهَهُ أَبْقَى لِهَيْتِهِ   وَالرِّزْقُ جَارٍ عَلَى حِدٍّ وَمَقْدَارٍ
فَبِعَيْتٍ وَامْتَدَّ مَالِي فَالَسَّمَاءُ يَدِي   وَنَجْمُهُا دِرْهَمِي وَالشَّمْسُ دِينَارِي

“Gencin yüzünü koruması (karakterini koruması) onun yüceliği için daha kalıcıdır, Rızık da zaten belli bir ölçüye göre verilmektedir,

Ben kanaat getirdim ve malum da arttı; gökyüzü ellerim, yıldızlar dirhemim, güneş ise dinarımdır.”

⁴⁴ Adı Ahmed b. Abdullah b. Ebî Hureyre'dir. İsbilye'de doğduğu veya küçükken oraya göçtüğü ifade edilir. Tudela ise ailesinin vatanıdır. Dolayısıyla et-Tutaylî el-İşbilî olarak bilinir (bazı kaynaklarda et-Tutillî olarak geçmektedir). Gözleri kör olan şair hayatının çoğunu İsbilye'de geçirdi. Burada yöneticilerle ilişkiler kurup onları övse de beklediği ortamı bulamadı. Bir müddet Kurtuba'da kaldığı ve oranın kadısı İbn Hamdin'i övdüğü ifade edilir. Medih, mersiye, gazel ve tasvir konularında şiirleri vardır. Müveşşahları da önemli sayıdadır. Medih şiirlerini rızık kapısı olarak görmüş ve bu konuda fakih ve kadıları övdüğü çok fazla şiir yazmıştır. Medihlerden sonraki en önemli konusu mersiye'dir. Döneminin en önemli veşşahlarından olan et-Tutaylî'nin müveşşahlarının geneli medih ve gazel konularındadır. Hanna el-Fahurî, *el-Cami fi Tarihi'l-Edebi'l-Arabî, Dârü'l-Cil*, Beyrut 1985, s. 975-977.

⁴⁵ Ebu'l-Hasan Ali b. Atiyye, fakir bir ailenin çocuğu olarak hicri 5. yüzyılın sonlarına doğru Belensiye'de dünyaya geldi. Babası tulûm (zikak) sattığı için kendisi de İbnü'z-Zekkâk diye anılmıştır. Babasının demirci olduğu veya Belensiye'de müezzinlik yaptığı da rivayet edilmiştir. İbnü'z-Zekkâk'ın annesi İbn Hafâce'nin kız kardeşidir. Dolayısıyla dayısından ve onun sanatından yararlandığı ve etkilendiği ifade edilir. Fakir olduğu için babasını hor görmüş ve ona “Gece oturmamız için kandile yağ alacak bir paramız bile yok” cümlesini kurmuştur. Gençlik yıllarında Belensiye yöneticisi Ebu Bekir b. Abdilaziz'i övüp üç yüz dinar kazanmıştır. Bu parayı babasına getirip ona “Al bu parayı git yağ getir” demiştir. Dürre isimli biriyle evlenmiş ve ondan Muhammed ile İbrahim isimli iki çocuğu olmuştur. Ancak eşi genç yaşta vefat etmiştir. İbnü'z-Zekkâk da 40'lı yaşlarda vefat etmiştir. Afife Mahmud Diranî tarafından neşredilen divanından medih, gazel, tasvir, mersiye, hiciv gibi birçok konuda şiirleri bulunur. En iyi şiirleri gazel, tasvir ve medih konularındadır. Resmi mersiyelerden uzak durduğu söylenebilir. Para karşılığında bazı şiirler söylemiş olsa da genel itibarla şiirlerini kazanç için inşad etmemiştir. Para için söylediği şiirler yaşadığı fakir hayatın bir sonucudur. Şiirlerinde zarafet, incelik ve sağlam ibareler bulunur. En önemli özelliği teşbih ve istiarelerin yoğun olduğu canlı ve ince tasvirlerdir. Hüsnü ta'liller de şiirlerinde önemli bir yer tutar. Dayısı İbn Hafâce, kendisinin vefatını görmüştür. Ancak İbn Hafâce'nin divanında İbnü'z-Zekkâk'a dair bir mersiye bulunmaması dikkat çekicidir. Kendisinin divanında da dayısı ile bağlantısını gösteren bir işaret mevcut değildir. *Divanu İbni'z-Zekkâk*, (Neşredenin girişi), Dârü's-Sekâfe, Beyrut 1963, s. 9-52; Hanna el-Fahurî, *el-Cami fi Tarihi'l-Edebi'l-Arabî*, s. 977-980.

⁴⁶ İbn Bessâm, İsbilye şehri özelinde şiirle kazanç olgusunun yaygınlaştığını ve bu durumundan hoşlanmadığını ifade eden cümleleri vardır. Bkz. İbn Bessâm, *ez-Zehîra fi Mehasini Ehli'l-Cezîra*, 1/20.

⁴⁷ Tam adı Ebu İshak İbrahim b. Ebî'l-Feth b. Abdillâh'tır. Ceziretüşakr kasabasında hicri 450 yılında doğmuştur. Bu kasaba Şatibe ve Belensiye arasında bulunan bir sahil kasabasıdır. Doğduğu yerin tabii özelliklerinin İbn Hafâce'nin hayal dünyasına önemli etki yaptığı kabul edilir. Tavâif döneminde doğmasına ve hayatının belli bir kısmını bu dönemde geçirmesine rağmen birçok şiirini Murâbitlar döneminde inşad etmiştir. Hatta şiir yazmayı bıraktığı ve Murâbit emirlerinden Ebu İshak'ın teşvikiyle tekrar şiir yazmaya başladığı bilinmektedir. Özellikle tabiat tasviri alanından önde gelen şairlerdendir. Şiirlerinde bedî' ve beyan sanatlarını fazla kullandığı ve anlam kapallığı oluşturduğu için eleştirilmiştir. Şerif er-Rıda, Mihyer ed-Deylemî gibi şairlerden etkilendiğini kendisi divanında ifade eder. Divanını, kendisi hayatta iken toplamıştır. Divanında şiirlerinin yanında bazı nesir eserleri de mevcuttur. Hassas bir yapıya sahip olan şair, ölümden fazlaca korkardı. Yakınlarda bulunan dağlara çıkar “Ey İbrahim öleceksin” diye bağırırdı. Hayatının ilk kısmını eğlence içinde diğer kısmını ise zühhd içinde geçirmiştir. Kendinden sonraki şairler tarafından “Hafaci eğilim” olarak isimlendirilen metodu takip edilmiştir. Bkz. ed-Dabbî, *Buğyetü'l-Mültemis*, 1/265-266; *Divanu İbni Hafâce Mukaddimesi*, (nşr. Seyyid Mustafa el-Gazi; Muhammed Rıdvan ed-Deylemî, *Tarihu'n-Nakdi'l-Edebi fi'l-Endelüs*, s.364-365.

⁴⁸ *Divanu'r-Rusâfî*, (thk. İhsan Abbas), Dârü's-Şurûk, Beyrut 1983, s. 99. Rusâfî'nin genel eğiliminin bu olması şiirlerinde hiçbir şekilde yöneticileri övmediği anlamına gelmemektedir. Yöneticileri övdüğü birçok şiiri vardır ancak bunu yaparken amacı maddi kazanç değildir. Mesela Abdülmü'min tarafından Fetih Dağı'nda yapılan şairler toplantısına katılmış ve şiirlerini inşad etmiştir.

Murâbitlar dönemi medih şiiri konusunda birtakım sıkıntıların olduğu da inkâr edilemez bir gerçektir.⁴⁹ Bu sıkıntıların başında şairlerin, maddi olarak şiirlerinin karşılığını alamaması zikredilebilir. Dönemin hükümdarlarından ziyade, şehir emirleri medih şiirine değer verir olmuştur. Değer veren kişi ölçüsünde de şiire verilen ödül ve hediyelerin niteliğinde olumsuz manada bir değişim söz konusuydu.⁵⁰ Bu duruma dair şair İdris er-Rundî'nin başına gelen olay aktarılmaktadır. er-Rundî, Murâbitların emirlerinden birini övünce emir tarafından bir elbise ve on dinar ile ödüllendirilmişti. Bu ödülü alan şair hemen kaçarak oradan uzaklaştı. Daha sonra onu gören kişiler, ödül almanın güzel bir durum olduğunu söyleyerek neden kaçtığını sordular. O da, *“Daha önce elime hiç dinar geçmemişti. Dünyada birisinin böyle bir hediye vereceğini de hiç düşünmemiştim. Dolayısıyla bu kişinin sarhoş ve deli olduğunu düşündüm, akli başına gelmeden kaçmak istedim”* cevabını vermiştir.⁵¹ Yanı sıra, bu dönemde meydana gelen karışıklıklar, isyanlar ve iç çatışmalar da şairin istikrarlı bir şekilde medih şiirine devam etmesini engellemişti.

Kazanç konusunda sıkıntılar yaşayanlardan birisi olan şair A'ma et-Tutaylî,⁵² söz konusu dönem şiirinin ve şairinin durumunu en iyi açıklayanlardan biridir:⁵³

أيا رحمتا للشعر أقوت ربوعه	على أنها للمكرمات مناسك
وللشعراء اليوم تُلبتُ عروشهم	فلا الفخر مختال ولا العز تامك
إذا ابتدر الناس الحظوظ وأشرفت	مطالب قوم وهي سود حوالك
رأيهم لو كان عندك مدفع	كما كسدت خلف الرئال الترائك
فيا دولة الضمِّم اجملِّي أو تجاملي	فقد أصبحت تلك العرى والعرائك
ويا -قام زيد- اعرضي أو تعارضي	فقد حان من دون الممى -قال مالك-

“Yeri yurdu terkedilmiş şiire rahmet dileyin! Halbuki o cömertliğin ibadet yeriydi!

Bugün şairlerin güçleri yok oldu, artık övünç övünç değil, yücelik yücelik değil,

İnsanlar, şanslarının peşinden koştuklarında ve kavmin istekleri ortaya çıktığında onlar kapkaranlık bir ortam buluyorlar,

Onların sana bir faydasının olmadığını görürsün, deve kuşu yavrusunun arkasından yumurtanın yok olması gibi,

Ey sıkıntılarının devleti artık güzel veya güzelmış gibi davran! Bağlar ve ilişkiler artık koptu,

Ve ey “Kame Zeydün” ifadesi uzaklaş veya uzaklaşıyormuş gibi yap! Çünkü “Kale Malik” bütün isteklerin arasına girdi.”

⁴⁹ Hasan Ahmed Mahmud, *Kıyamu'l-Murâbitın*, s. 445; *Divanu A'me et-Tutaylî*, (thk. İhsan Abbas), Dârü's-Sekâfe, Beyrut ty., s. f.

⁵⁰ Dozy, *el-Müslimüne fi'l-Endelüs*, (trc. Hüseyin Habeşi), el-Heyetü'l-Mısıryye el-Âmme, Kahire ty., 3/140.

⁵¹ İbn Said, *el-Muğrib fi Hule'l-Mağrib*, 1/336-337.

⁵² Her ne kadar şiirlerini kazanç amacı ile inşad etse de bunu yaparken iç dünyasında yaşadığı ızdırabı da şiirlerine yansıtmıştır. Bkz. *Divanu A'me et-Tutaylî*, s. 174.

⁵³ *Divanu A'me et-Tutaylî*, s. 90-91.

Maddi olarak olumlu bir ortam bulamayan medih şairleri, sanatsal olarak da sıkıntı yaşamışlardır. Dönemin lider ve yöneticilerinin Arapça konusundaki zaafiyetleri, şairlerin şiir söylerken problem yaşamalarına neden olmuştur. Örnek olarak Yusuf b. Taşin'in, Arapça şiirleri anlamadığı ve tercüme etmesi için bir mütercime ihtiyaç duyduğu iddia edilir.⁵⁴ Bunun yanında o, medih şiirine önem vermez ve ondan zevk almazdı.⁵⁵

Murâbitların merkezinin Endülüs'ten uzakta olması da medih şiirini olumsuz etkileyen etkenlerdendir. Yönetici ve hükümdarlara ulaşmak için uzun bir deniz ve kara yolculuğunun zorluğuna katlanmak istemeyen şairler, kendi şehirlerinde kalarak yerel yöneticilere şiir sunmayı tercih etmişlerdir.⁵⁶ Bu kişilere en bariz örnek İbrahim b. Yusuf b. Taşin'dir.⁵⁷ Ali b. Yusuf ile ilgili söylenen medih kasideleri de kaynaklarda mevcuttur.⁵⁸ Şairler, hükümdarların bu mesafeli tutumları sonucunda farklı kişileri meth etmek için şiir söylemeye yönelmişlerdir. İbrahim b. Yusuf b. Taşin et-Tafalveyt'in⁵⁹ yanı sıra medih şiirine konu olan bu kişiler⁶⁰ Ali b. Taşin, Kurtuba emiri Muhammed b. el-Hacc (ö. 509/1115), Abdullah b. Mezdelî (ö. 512/1118), Temîm b. Yusuf (ö. 520/1126) gibi emirlerdir. Diğer önemli iki isim ise Kurtuba kadısı İbn Hamdin (ö. 546/1151)⁶¹ ve meşhur bir aileden gelen İbn Zühr'dür.⁶²

Murâbitların son dönemlerinde artan kaos ve karışıklık karşısında medih şairleri, vatanlarını savunan kişilere maddi karşılığı bir kenara bırakarak milli duygularla şiirler yazmışlardır. Çünkü bu dönem bir cihad ve Endülüs'ü savunma dönemi idi. Bu dönemin sona ermesi ile birlikte şiir eski günlerine dönme fırsatı yakalamıştır.⁶³

Muvahhidlerin Endülüs'e girişi ile beraber medih şairlerinin durumunda da değişim meydana geldi. Çünkü devletin hükümdarları daha kültürlü ve ilim yönünden zengin bir geçmişe sahiptiler. Devletin kurucusu olan İbn Tûmert, Gazzâlî'nin eğitiminden geçmiş, dil ve din ilimlerine derin vukufiyeti olan bir şahsiyetti. Kıymetli bir eser olan *Eazzu ma Yutlabî* telif edebilecek derecede üstün ilmi vardı.⁶⁴ O, ideolojik bir lider olmanın ötesinde bir ilim adamıydı. Onun öğrencisi Abdülmü'min de aynı şekilde

⁵⁴ el-Makkarî, *Nefhu't-Tib*, 3/191. Özellikle Batı kaynaklı yorumların Yusuf b. Taşin üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu yorumlar İbn Taşin üzerinden Murâbitları Endülüs'ün "barbar topluluğu" olarak gösterme gayretinde olduğu fark edilmektedir. Önceki sayfalarda da izah edildiği üzere dönemin siyasî ve askeri karmaşası göz ardı edilmemelidir. Nitekim bu kaotik ortamda dahi İbn Taşin'in yanında Abdurrahman b. Absad, Ebu Bekir b. el-Kasire, İbn Abdun, Ebu'l-Hisal gibi çok önemli edip ve şairler görev yapmışlardır. Bu isimlerin bazıları Tavâif dönemi katipleri olmalarına rağmen onlara gösterdiği ihtimam ona dair olumsuz ifadelerin tamamen makul olmadığına delildir. Abdullah Kennun, *en-Nübuğ*, 1/78-79.

⁵⁵ Zeleka zaferi sonrası kendisini öven şairlerin üzerine toprak attığı rivayet edilir. Bunun sebebinin "*Meddahların yüzlerine toprak atın*" (Müslim b. el-Haccac, *Sahihi Müslim*, "Bâbu'n-Nehy ani'l-Medh), Dârü İhyai't-Türas el-Arabî, Beyrut ty., 4/2297) şeklindeki hadis olduğu ifade edilir. Abdullah Kennun, *en-Nübuğ*, 1/81.

⁵⁶ Muhammed Mecid Said, *eş-Şi'ru fi Ahdi'l-Murâbitın ve'l-Muvahhidin*, ed-Dârü'l-Arabiyye li'l-Mevsuat, Beyrut 1984, s. 81-82.

⁵⁷ Muhammed b. Abdullah el-Kaysi İbn Hakan, *Kalaidü'l-İkyan ve Mehasinu'l-A'yan*, (thk. Hüseyin Yusuf Haryuş), Mektebetü'l-Menar, Zerka, 1989, 1/45.

⁵⁸ Ali'nin, kardeşi İbrahim'e bir eser (el-Kalaid) sunan İbn Hakan'a kızdığı ve ölümüne sebep olduğu iddia edilmiştir. Bkz. Muhammed b. Ebu Bekir İbn Hallikan, *Vefeyatu'l-A'yan ve Enbau Ebnai'z-Zaman*, (thk. İhsan Abbas), Dârü Sâdır, Beyrut 1971, 4/24.

⁵⁹ Filozof İbn Bacce'nin kendisini övdüğü bilinmektedir. Öldüğünde de kendisine mersiyeler söylemiştir. İbrahim'in yanına her gittiğinde o, kendisine altın hediye etmiştir. İbn Sare'nin de İbrahim'e yazdığı medih kasideleri mevcuttur. Bkz. Abdullah Kennun, *en-Nübuğ*, 1/82.

⁶⁰ Bu şiirlerden örnekler için bkz. Hamdi Abdülmü'min Muhammed Hüseyin, *et-Tarihu's-Siyasî ve'l-Hadârî li'l-Mağrib ve'l-Endelüs fi Asri'l-Murâbitın*, Dârü'l-Ma'rife el-Camiyye, İskenderiyye, 1997, s. 384 ve sonrası.

⁶¹ Kurtuba'da görevli olan İbn Hamdin'nin yaptığı kadılık mesleği halk nazarında da çok değerli idi. Aynı zamanda ilim, edeb ve cesaret yönünden de üst seviyede bir kişiydi. O, insanların bu güveninin ve yerel liderliğinin sağladığı güçle h.539 yılında Murâbitlara karşı ayaklanmıştı. Ona dair bir medih kasidesi için bkz. *Divanu A'ime et-Tutayli*, s. 207.

⁶² *Divanu A'ime et-Tutayli*, s. 82-83.

⁶³ Ceylânî, "İtticahatu's-Şi'r", s. 103.

⁶⁴ Muhammed Mecid Said, *eş-Şi'ru fi Ahdi'l-Murâbitın ve'l-Muvahhidin*, s. 87.

âlimleri sarayına davet edip onlara ikramlarda bulunan ve ilim ile meşgul olan bir kişiydi.⁶⁵ Endülüs'e geldiğinde Fetih Dağı'nda konaklamış ve orada aralarında Asam el-Mervanî, İbn Seyyid gibi şairlerden şiirler dinlemiştir. Dinledikten sonra onların şiirlerini değerlendirmeye tabi tutmuştur.⁶⁶ Şairlerden birisine yalnızca bir beyit karşılığı bin dinar verdiği ifade edilir.⁶⁷

Abdümü'min'den sonraki hükümdarlar da kendisi gibi şairlere aynı derecede önem ve ihtimam göstermişlerdir. Onlara ödüller verip teşvik etmişlerdir.⁶⁸ Erek savaşını kazandıktan sonra el-Mansûr (ö. 595/1199),⁶⁹ huzurunda çok sayıda şairi toplamıştır. Sayının çokluğundan dolayı orada bulunan şairlerin hepsi şiir söyleyememiştir.⁷⁰ el-Mansûr'un, Selâhaddin Eyyûbî'nin mektubunu kendisine getiren elçiye söylediği medih kasidesi karşılığında kırk bin dinar verdiği nakledilir.⁷¹ Hükümdarların bu teşvik ve ilgileri şiirin ilerlemesini sağlamıştır. Hükümdarların olumlu tutumlarının yanında, kazanılan büyük zaferler de medih şairleri için verimli bir alan olmuş ve medih şiirinin gelişimine büyük katkı sağlamıştır. Ancak bu durum Muhammed en-Nâsır'ın (ö. 610/1214) hilafeti sonrasında değişmiştir. Ülkede karışıklık ve çatışmaların başlaması şairin de konumunu derinden sarsmıştır. Yaşanan çalkantılı sürecin etkisiyle şairler, siyaset sahnesinden uzaklaşarak sessizliğe bürünmüşlerdir. Şiirin sanatsal yönü de zayıflamış ve daha yüzeysel şiirler ortaya çıkmıştır.⁷²

2.2. MEDİH ŞİİRİNİN YAPISI

Medih şiiri, bu dönemde eski şiirin yapısına benzer şekilde bir metoda sahiptir.⁷³ Câhiliye döneminden itibaren medih şiiri, atlat veya nesib ile başlar, bölge tasvir edilir, gazel kısmı ile devam eder,⁷⁴ deve ve yolculuk tasvirinden sonra ise medih kısmına geçilirdi.⁷⁵ Bunun yanında şairlerin şiirlerine şarap, hikmet, tabiat ve gece tasviri ile başladıkları da görülür. Bu dönem şairleri genellikle eski metot üzere şiirlerini inşad etmişlerdir.⁷⁶ Ancak dönemin şairlerinin bazen eskilerin yaptığının aksine deve tasvirini bırakıp kendi dönemiyle alakalı tasvirler yaptığı, bazen de doğrudan medih konusuna girdikleri görülür. Dönemin fakihlerinden Ebû Bekir es-Sayrafi (ö. 570/1162) kasidesinin tamamını medihe ayıran şairlerden biridir. Kurtuba'ya geldiği sırada Emir Taşşin b. Ali'yi (ö. 553/1145) övdüğü yetmiş beş beyitlik kasidesinin giriş kısmı şöyledir:⁷⁷

⁶⁵ Abdulvahid el-Merrakuşî, *el-Mu'cib fi Telhisi Ahbari'l-Mağrib*, (thk. Salahuddin el-Hevvarî), el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2006, s. 150.

⁶⁶ İbn Said, Ali b. Musa, *Rayetu'l-Müberraizin ve Gayetu'l-Mümeyyizin*, (thk. Muhammed Rıdvan ed-Daye), Dârü Tılas, Dımaşk 1987, s. 68-69; Şerif Alavne, *en-Nakdu'l-Edebi fi'l-Endelüs; Asru'l-Murâbitın ve'l-Muvahhidin*, s. 16-17.

⁶⁷ İbn Hallikan, *Vefeyat*, 3/239.

⁶⁸ Hasan Ali Hasan, *el-Hadârâtü'l-İslamiyye*, s. 491.

⁶⁹ Kendisine okunan bir kaside sonrası yaşadığı duygusal tatminden söz edilir. Bkz. es-Salât, Abdulmelik b. Sahib, *el-Mennu bi'l-İmame*, (thk. Abdulhadi et-Tâzi), Dârü'l-Garbi'l-İslamî, Beyrut 1987, s. 257.

⁷⁰ Makkarî, *Nefhu'r-Tıb*, 4/172.

⁷¹ Ebu'l-Abbas en-Nâsırî, *el-İstiksa li Ahbari Düveli'l-Mağribi'l-Aksa*, (thk. Ca'fer ve Muhammed en-Nâsırî), Dârü'l-Kitab, Kazablanka, 1954, 2/183.

⁷² Muhammed Mecid Said, *eş-Şi'ru fi Ahdi'l-Murâbitın ve'l-Muvahhidin*, s. 89.

⁷³ el-Ceylânî Sultanî, "İtticahatu's-Şi'r", s. 103.

⁷⁴ Garcia Gomez, medih kasidesinde kadından bir geçiş unsuru olarak söz edilmesini şöyle değerlendirir: "Kadınlarına olan aşırı kısıncılık ile bilinen Arapların, kadınlarından bahsetmeyi sadece medih konusuna geçmek için bir araç olarak kullanmaları ve kadına bir basit bir madde gibi davranmaları gerçekten ilginçtir." Emilio Garcia Gomez, *eş-Şi'ru'l-Endelüs*, s. 57.

⁷⁵ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-Suara*, (thk. Ahmed Muhammed Şakir), Dârü'l-Maârif, Kahire 1982, 1/s. 74.

⁷⁶ Ali Muhammed Sellame, *el-Edebü'l-Arabi fi'l-Endelüs*, s. 194-196.

⁷⁷ Lisanuddin b. Hatib, *el-İhata fi Ahbari Gurnata*, (thk. Yusuf Ali Tavail), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, 4/352-353; İbn İzarî el-Merrakuşî, *el-Beyanu'l-Muğrib fi Ahbari'l-Endelüs ve'l-Mağrib*, (thk. İhsan Abbas), Dârü's-Sekâfe, Beyrut 1983, 4/91.

يا أيها الملك الذي يتقنع
من منكم البطل الهمام الأروع؟
ومن الذي غدر العدو به دجى
فانفض كلُّ وهو لا يتزعزع
تمضي الفوارس والطعان يصددها
عنه ويزجرها الوفاء فترجع

“Ey silahlanmış hükümdar! Senden daha yiğit ve kahraman kim ola ki?”

Ve düşmanın ihanet edip saldırdığı gecenin karanlığında herkes bir tarafa kaçışırken sarsılmaz bir şekilde duran kim?

Athlar ve mızraklılar akıp gelirken, onları ancak yerinde sağlam durmak engelleyip dağıtabilirdi.”

İbn Hafâce de birçok şiirinde eskiyi taklit etmeyi bırakan şairlerden biridir. Halifenin oğlu Ebû İshak'ı övdüğü medih şiirlerinden birine şöyle başlamıştır:⁷⁸

بمثل عُلاكَ من مَلِكٍ حَسِيبٍ
عَدَلْتُ إِلَى المَدِيحِ مِنَ النَسِيبِ

“Soylu bir yöneticiden gelen yüceliğin adına, nesibi bırakıp medihe döndüm.”

Ancak şair, arkadaşlarının arkasından yakındığı ve vezir 'Alâ b. Zühr'ü övdüğü başka bir şiirinde ise bu tutumunu değiştirip şiire mersiye ile başlayıp medih ile bitirmiştir:⁷⁹

كفاني شكوى أن أرى المجدَّ شاكياً
وحسبُ الرِّزَايَا أن تراني بأكياً

“Bana acı olarak şerefın şikâyetçi olduğunu görmek ve musibet olarak ise senin beni ağlıyor görmek yeterlidir.”

İbn Hafâce'nin şiirlerindeki tabiat etkisi medih şiirlerinde de görülmektedir. Ebû Ümeyye'nin kadılgâ geri dönmesi dolayısıyla onu methettiği şiirinin girişi şu şekildedir:⁸⁰

بُشْرَى كَمَا أَسْفَرَ وَجْهَهُ الصَّبَاحُ
وَاسْتَشْرَفَ الرَّائِدُ بَرَقًا أَلْبَحُ

“Müjdelersun! Tan yerinin ağardığı gibi liderimiz yükseklerde bir şimşek parlattı.”

Dönemin önemli medih şairlerinden birisi de İbn Hamdis'tir. O, kasidelerine bazen doğrudan övgü ile başlar bazen de uzun bir giriş kısmı eklerdi. Bu giriş kısmında gazel, şarap, yolculuk veya tabiat tasvirleri yer alırdı.⁸¹ Emir Ebû'l-Hasan Ali b. Yahya'yı övdüğü şiirini tamamen medih konusuna ayırmış ve doğrudan övgüye başlamıştır:⁸²

تُفْشِي يَدَاكَ سِرَائِرَ الأَغْمَادِ
لِقَطَافِ هَامٍ وَاخْتِلَاءِ هَوَادِي
إِلَّا عَلَى غَزْوٍ يَبِيدُ بِهِ العَدَى
لِللَّهِ مِنْ غَزْوٍ لِهْ وَجِهَادِ

*“Ellerin olgunlaşmış meyvelere ve boyun parçalarına ait kılıfların gizemlerini ortaya saçıyor,
Düşmanlar ancak savaşla yok edilir, Ne güzel bir savaş ve ne güzel bir cihad!”*

⁷⁸ *Divanu İbni Hafâce*, (tkd. Ömer Faruk Tabba), Dârü'l-Kalem, Beyrut ty., s. 49. Aynı metoda sahip kasidelerden birisi de İbn Ebi Hisal'in yine Tafşin b. Ali'yi övdüğü kasidesidir. Bilgi için bkz. Lisanuddin b. Hatib, *el-İhata fi Ahbari Gornata*, 2/393.

⁷⁹ *Divanu İbni Hafâce*, s. 238; İbn Hafâce, medih kasidelerinin girişinde gazel kullanmayı nadiren tercih ederdi. Bkz. *Divanu İbni Hafâce*, s. 91.

⁸⁰ *Divanu İbni Hafâce*, s. 165.

⁸¹ Sa'd İsmail Şelbî, *el-Bietü'l-Endelüsüye ve Eseruha fi Ş-Şir*, s. 78. Bkz. *Divanu İbn Hamdis*, s. 45.

⁸² *Divanu İbn Hamdis*, s. 145.

Birçok şairin ise tabiat ve şarap tasviri ile medih şiirine başladığı görülmektedir. Bunlardan birisi Ebû İshak İbrahim b. Yusuf'u öven A'me et-Tutaylı'dır. Onun söz konusu kasidesi şu şekilde başlar:⁸³

هذه آخريات زفير النجوم	اضرب جيتنا بالله أم حكيم
التحريم إن الخلاف في التحريم	بادر بها من قبل أن يعزم
حميداً فأخلفيه فينا بفعل ذميم	قد تولى شهز الصيام
كان عهدي في حفظها بكمريم	ضايحي حرمة له كزمت ما
الكأس من حديث النديم	من ينادم على الحديث فقد أختلس

“Ey Ümmü Hakim! Bize Allah adına şarap sun, bu anlar yıldızların parlaklığının son anlarıdır, Haram kılınmadan acele et, ki haramlığında ihtilaf vardır,

Oruç ayı övülen bir şekilde geldi, bizim onu kötü bir fiille takip etmemizi sağla. (ağız kokumuzu de-ğiştir!?)

Onun değerli olan kutsallığını yok et, onun değerini koruyacağıma dair bir sözüm yoktu,

Kim konuşmak üzere içki meclisine gelirse, konuşmasından dolayı onun kadehini alırım.”

İbn'z-Zekkak'ın da tabiat tasviri ile başlayan medih kasideleri bulunmaktadır.⁸⁴ Bu kasidelerde tabiat tasvirinin fazlalığı dikkat çeker. Bazı kasideleri ise övgü ile başlamasına karşın orta kısımlara gelindiğinde tabiat ve bahçe tasvirine geçebilmektedir.⁸⁵

Görüldüğü üzere bir şair, kendi şiir tarzında dahi tek bir metoda bağlı kalmamaktadır. Dönemin diğer şairleri için de aynı tutum geçerlidir. Dönemin şairleri kimi zaman yolculuk tasviri, kimi zaman gazel, kimi zaman şarap, kimi zaman ise savaş tasviri gibi daha birçok farklı konu ile kasidelerine başlayabilmektedirler. Bazen de doğrudan medih konusuna giriş yaptıkları görülebilir. Diğer bir ifadeyle, devamlı surette takip edilen bir metot yoktur.⁸⁶ Kadim şiirden farklı olarak sürgün hayatı ve deniz yolculuğunu tasvir ile şiire giriş görülmektedir. Ek olarak belirtmek gerekir ki genel olarak şiirlerine doğrudan övgü başlayan Mağrib bölgesi şairleri yolculuk, atlat, çöl hayatı gibi unsurları şiire dâhil etmemişlerdir. Çünkü hareketli savaş ortamı, halifeye doğrudan sunulan medih şiirine farklı temalarla başlamaya engel oluyordu. İbn Reşik (ö. 456/1064), bu şekilde konuya doğrudan giriş yapan şairleri ayıplamış ve bu tarz şiirleri “betra (eksik)” diye nitelendirmiştir.⁸⁷ İbnü'l-Esîr'e (ö. 637/1239) göre ise, şair eğer şiirini sadece medih için söylüyorsa gazel ile başlayabileceğini, ancak fetih, hezimet ve benzeri olayları tasvir için nazmediyorsa zaten gazel ile başlayamayacağını ifade eder. Ona göre, eğer şair böyle bir şiire gazel ile başlarsa, o şairin şiir söyleme konusunda eksik ve sözü muktezayı hale uygun ifade etme konusunda ise bilgisiz olduğunu gösterir.⁸⁸

Bu dönemde medih şiirinin başlangıç temaları farklılıklar gösterse de ilk beyit (matla') konusunda eskiye bağlılık görülmektedir. Şiirin matla' beytine edebiyatçılar tarafından özel önem gösterilmiştir.

⁸³ *Divanu A'me et-Tutaylı*, s. 164.

⁸⁴ Bkz. *Divanu İbni'z-Zekkak*, s. 63 ve 115.

⁸⁵ *Divanı A'me et-Tutaylı*, s. 107-108.

⁸⁶ Abdulaziz Atik, *el-Edebü'l-Arabi fi'l-Endelüs*, s. 186.

⁸⁷ İbn Reşik, *el-Umde fi Sinaati's-Şi'r ve Nakdihi*, 1/368. İbn Kuteybe ise kasidenin eski vatanın kalıntılarını zikrederek başlaması, ağlama ve şikâyet ifadelerine yer vermesi, daha sonra nesibe geçmesi, ayrılığın acısından bahsetmesi, memduhuna ulaşmadaki sıkıntılardan söz etmesi ve daha sonra medih kısmına başlaması gerektiğini ifade etmiştir. Bkz. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve Şu'arâ*, 1/74-75.

⁸⁸ Diyauddin İbnu'l-Esir, *el-Meselu's-Sair fi Edebi'l-Katib ve Ş-Şair*, (thk. Ahmed el-Hufi-Bedeve Tabane), Dârü Nahda, Kahire ty., 3/97.

Edebiyat kitaplarında matla' beytin, kasidenin genel konusuyla uyumlu olması ve muhatap için sevimsiz unsurları (ağlamak, yalnızlık vb.) ihtiva etmemesi gerektiği ifade edilmiştir.⁸⁹ Muvahhid şairleri de bu prensibe uygun şekilde kasidelerine başlamışlardır. Mesela, Muvahhidlerin hilafet dönemi şairi Ebû Abbas el-Ceravî'nin⁹⁰ (ö. 609/1212) bir şiirinin başlangıcı şöyledir:⁹¹

أُعَلِّيتُ دِينَ الْوَاحِدِ الْفَهَّارِ بِالْمَشْرِفِيَّةِ وَالْقَنَا الْخَطَّارِ

"*Sen kılıç, mızrak ve süngülerle Kahhar ve bir olan Allah'ın dinini yücelttin.*"

Ebu'r-Rebî' Süleyman el-Muvahhidî ise Kafsa şehrinin fethi üzerine Ebû Yusuf'u methettiği şiirine şöyle başlamıştır:⁹²

هَبَّتْ بِنَصْرِكُمْ الرِّيحُ الْأَرْبَعُ وَجَرَتْ بِسَعْدِكُمْ النُّجُومُ الْطَلُّعُ

"*Bütün rüzgarlar senin zaferinle eser, parlak yıldızlar senin mutluluğunla hareket eder.*"

Ebû Hafs b. Ömer es-Sülemî (ö. 604/1207) de el-Mansur'u Erek zaferi üzerine övdüğü bir şiirine şöyle başlamıştır:⁹³

أَطَاعَتْكَ السُّدُوبُ وَالشِّفَاؤُ وَلِيَّ أَمْرِكَ الْفَأَلَكُ الْمُدَاؤُ

"*Kılıç ve mızraklar sana itaat etti, dönüp duran gezegenler de senin emrini yerine getirdiler.*"

Örnekleri verilen matla' beyitler incelendiği takdirde hepsinin musarra' şeklinde olduğu görülür. Dönemin şairleri, musarra beyit⁹⁴ ile şiirlerine başlama geleneğine genel itibariyle bağlı kalmışlardır.

Muvahhidler döneminde medih şiirinin, girişinde bazı değişiklikler yaşandığı görülmektedir. Bu değişimin arkasındaki ana unsur, elbette siyasî ve ideolojik şartların değişmesidir. Sürgün hayatı, hikmet, felsefe, deniz yolculuğu gibi konuların medih şiirinde yer alma açısından önceki döneme oranla azaldığı görülür.⁹⁵ Bu konuların yerine yardım isteme, cihada teşvik gibi cesaret ve kahramanlıkla bağlantılı konular daha yoğun olarak işlenmeye başlanmıştır. Endülüs şehirlerinin bir bir kaybedilmesi yardım konusunun edebî türlere girişini hızlandırmıştır.⁹⁶ İbn Sehl, İbn Tufeyl (ö. 581/1185), İbnü'l-Ebbâr (ö. 658/1260), ve Ebu'l-Mutarraf (ö. 658/1260) gibi önde gelen edip ve şairlerin yardım isteme konusunu

⁸⁹ Yusuf Hüseyin Bekkar, *Binavî'l-Kaside fi'n-Nakdi'l-Arabiyyi'l-Kadim*, Dârü'l-Endelus, Beyrut 1982, s. 205.

⁹⁰ İsmi Ahmed b. Abdusselam el-Ceravî el-Gafcumî el-Fasî'dir. Berberî kabilelerden olan Cerave kabilesine nispet edilir. Cerave kabilesinin bir kolu olan ve Tadela bölgesinde yaşayan Beni Gafcum'a da nispet edilse de bu nispetle pek bilinmez. Hicri 530'lu yıllarda doğduğu tahmin edilir. Tadela'da eğitim aldıktan sonra, Merakeş, Fes ve Endülüs gibi birçok bölgeye yolculuklar yaptı. Dil ve edebiyat alanında derin vukufiyete sahipti. Bu birikiminin ürünü *Safvetü'l-Edeb ve Nehbetü Divani'l-Arab* isimli eseridir. Abdülmü'min, Yusuf b. Abdülmü'min, Yakup el-Mansur ve Muhammed en-Nasır dönemlerinde Muvahhidler'in sarayının şairi olmaya devam etmiştir. Şiirlerinin çoğunluğunu oluşturan medih kasidelerini de bu hükümdarlara inşad etmiştir. Selâhaddin Eyyûbî'nin elçisi Mansûr'a geldiğinde, o el-Ceravî'nin de mecliste olmasını istemiştir. Bu ve benzeri durumlar onun sarayda görüldüğü değere işaret etmektedir. Nâsır döneminde bu nüfuzunu kaybettiği ve bunun sonucunda şiirlerine şikayetler eklediği görülmektedir. *Safvetü'l-Edeb* adlı eserini Mansûr'a sunmuştur. Halife, eseri beğenmiş ancak kısaltmasını istemiştir. Bu eser Ebû Temmâm'ın eserine mukayese edilerek *el-Hamasetü'l-Mağribiyye* olarak bilinir. Ceravî, eserinde Câhiliyeden itibaren kendi dönemine kadar olan şairlerden şiirler derlemiştir. Bir iki beyit dışında kendi şiirlerini eklememiştir. Bkz. Ebu'l-Abbas el-Ceravî, *Divanu'l-Ceravî*, (şrh. Ali İbrahim Kürdî), Dârü Sa'deddin, Dımaşk 1994, s. 9-14.

⁹¹ *Divanu'l-Ceravî*, s. 86.

⁹² *Divanu Ebi'r-Rebî'*, (thk. Muhammed b. Tavit et-Tancı vb.) Menşuratü Külliyyeti'l-Edeb, Rabat, ty., s. 20.

⁹³ İbn Said, *el-Ğusunu'l-Yania fi Mehasini's-Şuarai'l-Mie es-Sebia*, (thk. İbrahim el-Ebyari), Dârü'l-Maârif, Kahire s. 96.

⁹⁴ Beytin birinci şatırının kafiyesi ile ikinci şatırının kafiyesinin aynı olmasıdır. Bkz. Mecdi Vehbe-Kamil el-Mühendis, *Mucemu'l-Mustalahati'l-Arabiyye fi'l-Luga ve'l-Edeb*, Mektebetu Lübnan, Beyrut 1984, s. 105.

⁹⁵ Çöl yolculuğu yerine deniz yolculuğu tasviri ile medih şiirine başlamaya örnek olarak İbn Harbun'un kasidesi için bkz. İbn İzar el-Merrakuşi, *el-Beyanu'l-Muğrib fi Ahbari'l-Endelüs ve'l-Mağrib*, 3/180.

⁹⁶ el-Makkari, *Nefhu't-Tib*, 3/479; Fevzi İsa, *eş-Şi'ru'l-Endelüsî fi Asri'l-Muvahhidin*, s. 97.

medih ile mezc ettikleri görülür. Ebu'l-Mutarrif el-Mahzûmî'nin, h. 566 yılında Alzira (Cezîretü Şukr) kuşatması sırasında Muvahhidlerin halifesini yardıma çağırdığı meşhur şiiri örnek olarak verilebilir:⁹⁷

تَدَارِكُ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ دِمَاءَنَا	فَإِنَّكَ لِلْإِسْلَامِ وَاللِّدِينِ نَاصِرٌ
وَوَجَّهَهُ إِلَى إِسْتِنْقَادِنَا بِكُتَيْبَةٍ	مَهَابُ الرِّدَى مِنْهَا الْعَدُوُّ الْمُحَاصِرُ
تَنْقَسُ مِنْ ضَيْقِ الْخِنَاقِ بِطُرُنَا	فَتُدْرِكُ أَمَالَ وَتُرْعَى أَوَاصِرُ

*“Ey Müminlerin Emiri, yetiş ve kanlarımızı yerde bırakma, çünkü sen İslam’ın ve din’in yardımcısı-
sın,*

Kuşatan düşmanlara helak olma korkusu verecek olan bir bölüğü, bizi kurtarması için gönder,

*Bu bölüm, bölgemizi nefessiz kalmaktan kurtarabilir ve böylece umutlar yeşerir, bağlarımız kuvvet-
lenir”*

Muvahhidler dönemi dinî ideolojinin etkisi şiire başlama metodunda da görülebilmektedir. Şairler, medih kasidelerine söz konusu etkinin sonucu olarak Mehdi İbn Tûmert ve Abdülmü'min'in hayatlarından ve davetlerinden bahsederek başlamışlardır.⁹⁸ Ebû'l-Hakem Münzir b. Rıza el-Belensî'nin (ö. VI. yy.) Yusuf b. Abdülmü'min'i övmek için söylediği şiirin giriş beyitleri buna örnektir:⁹⁹

مُسَامِرِي وَخَبِيرُ الْقَوْمِ مَسْتَوْلٌ	حَدِيثُ فِقْوُلِكَ مَسْمُوعٌ وَمَقْبُولٌ
حَدِيثُ فَإِنَّكَ قَدْ أَسْمَعْتَنَا حَسَنًا	وَعَطَّرَ الْأَفْهَقَ ذَاكَ الْقَالَ وَالْقَيْلُ
أَلَسْتَ عَنْ سَيْرِ الْمَهْدِيِّ تُخْبِرُنَا	وَمَنْ عَنِ اللَّهِ نَبَى عَنْهُ جُبْرِيْلُ
وَعَنْ حَوَارِيَّتِهِ الْأَشْهَى وَصَفْوَتِهِ	وَسَيْفِهِ جَيْنِ سَيْفِ الدِّينِ مَفْلُولُ
وَعَنْ نَبِيهِ مَصَابِيحِ الْهُدَى ظَهْرَتْ	فِي كُلِّ دَاجِيَةٍ مِنْهُمْ قَنَادِيْلُ

*“Sorumlu olan kişi, benim arkadaşım ve kavmin en bilgisidir, konuş çünkü senin sözün dinlenil-
meye değer ve makbul olandır,*

Konuş, çünkü sen hep güzel şeyler söyledin bize, ve bu güzel sözler ufku misk kokusu ile doldurdu,

*Sen, mehdi'nin hayatından haber veren kişi değil misin? Sen kendisi hakkında Cibril'in Allahtan
bilgi getirdiği kişi değil misin?*

Onun değerli yardımcılardan, seçkinliğinden, dinin kılıcı kırık olduğunda kılıcının keskinliğinden,

Zifiri karanlıkta kandil gibi parlayan, hidayet öncüleri olan çocuklarından haber veren değil misin?”

İbn Sahib es-Salât'ın (ö. 594/1198'den sonra) ifadesiyle *“Mağrib bölgesinde isyancılara karşı kazanı-
lan bir zafer haberi Emiru'l-Müminin Yusuf b. Abdülmü'min'e ulaştınca o, şairlerin yazacakları medih
kasidelerine “الحمد لله” ile başlamalarını emretti.*¹⁰⁰ Bu emir üzerine İbn Harbûn (ö. 572/1176) şu şekilde
başladığı kasidesini nazmetmiştir:

⁹⁷ Ebu Bekir el-Kudai İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulletu's-Siyera*, (thk. Hüseyin Munis), Dârü'l-Maârif, Kahire 1985, 2/269.

⁹⁸ Fevzi İsa, *eş-Şi'ru'l-Endelüsî fi Asri'l-Muvahhidin*, Dârü'l-Vefa, İskenderiye 2007, s. 101.

⁹⁹ es-Salât, Abdülmelik b. Sahib, *el-Mennu bi'l-İmame*, s. 334.

¹⁰⁰ es-Salât, *el-Mennu bi'l-İmame*, s. 280.

وَنَاطِمِ الشَّمْلِ فِي سَلِّكَ مِنَ الْجَدْلِ

أَحْمَدُ اللَّهُ مُدْنِي شَاسِعِ الْأَمَلِ

“*Mutluluk ipliğinde beni dizen ve umutlarımı genişleten Allah’a hamdolsun*”

Muvahhidler dönemi dinî ve siyasî gücün medih şiirinin bahirlerini de etkilediğini vurgulamak gerekir. Nitekim Yusuf b. Abdülmü'min'in torunlarından olan emir Ebû İmran, dönemin şairlerinden İbn Harik'e habeb¹⁰¹ bahri üzere bir medih şiiri nazmetmesini emretmiştir. el-Merrakuşî'nin ifadesine göre bu şair aslında habeb bahrini kullanmayı tercih etmemesi ile meşhur bir şairdi. Ne var ki emirin isteğine kayıtsız kalamamış ve bu bahirle bir şiir nazmetmiştir.¹⁰² Söz konusu siyasî gücün kasidelerin boyutlarını etkilediği de ifade edilebilir. Nitekim Muvahhidler dönemi medih şiirlerinin genel itibarıyla çok uzun oldukları ifade edilebilir.¹⁰³ Murâbitlara nispeten daha uzun bir süre hâkimiyet sürecine sahip bu dönemde fetihlerin ve siyasî faaliyetlerin yoğunluğu bunun etkilerinden biri olarak sayılabilir. Yine muhtemelen bu askerî ve siyasî ortamın sonucu olarak bu dönem medih şiirlerinin genelinde abartılı ifadelerin yer aldığını söylemek mümkündür.¹⁰⁴

Dönemin şairleri matla' beyitte olduğu gibi şiirlerinin son beytine (hatime) de özel ihtimam göstermişlerdir. Câhiliye döneminden itibaren şairler, kasidelerini bitirirken hikmetli sözler kullanırlar ve hayata dair tecrübelerini özetleyerek nasihatlerde bulunurlardı. Bu durum, manayı tamamlayıcı bir unsur niteliğindedir. Buna karşın şairlerin bazen kasidelerini doğrudan bitirdikleri de görülür. Edebiyat kitaplarında da son beytin, dinleyici tarafından en son duyulan beyit olması ve ruhta bırakacağı etki dolayısıyla çok önemli olduğu vurgulanmıştır.¹⁰⁵ Dönemin şairleri de medih şiirlerini dua, hikmetli sözler, halifeye teşekkür veya imama salat (Şia etkisi ile) ile bitirmeyi tercih etmişlerdir.¹⁰⁶ Birçok defa da hatime olmadan şiirlerini bitirmişlerdir. Dua ile bitirilen şiire Ceravî'nin şu beyti örnektir:¹⁰⁷

نَصْرٌ وَفَتْحٌ وَتَمَكُّنٌ وَتَأْيِيدٌ

دُمْتُمْ حَيَاةَ بَيْتِي الدُّنْيَا وَدَامَ لَكُمْ

“*Dünya durdukça zaferleriniz, fetihleriniz, kuvvet ve kudretiniz devam etsin*”

Ayrıca şiirin son beytindeki Şia geleneğinin etkisini görmek bakımından imama duaya davet eden es-Sülemî'nin şu beyti örnek olarak incelenebilir:¹⁰⁸

ذَاكَ الرَّحِيقُ بِهَذَا الْمَسْكِ مَخْتَوْمٌ

صَلِّ بِالصَّلَاةِ عَلَيْهِ صَدَقَ مِدْحَتُهُ

“*Ona dua et ve en güzel şekilde onu öv, bu misk kokulu şarap sarhoş olmaya değerdir.*”

2.3. MEDİH KASİDESİNİN TEMALARI

Medih şiirinin muhtevası tarihi süreç içerisinde bölge ve toplum yapısına göre değişimlere uğramıştır. Câhiliye şiirinde şehvete olan yönelim, kumar, içki içme gibi vasıfların övme sebebi olarak zikredildiği

¹⁰¹ Muhammed Mecid Said, bu bahrin ilk kez Muvahhidler döneminde kullanıldığını ifade eder. Ancak Murâbitlar dönemi şairlerinden İbn Hamdis'in bu bahirle nazmettiği şiirler mevcuttur. Örnek için bkz. *Divanu İbni Hamdis*, s. 158.; Ayrıca bkz. Muhammed Mecid Said, *eş-Şi'ru fi Ahdi'l-Murâbitun ve'l-Muvahhidin*, s. 114; Fevzi İsa, *eş-Şi'ru'l-Endelüsî fi Asri'l-Muvahhidin*, s. 102.

¹⁰² el-Merrakuşî, *ez-Zeyl ve't-Tekmile*, 3/231-232.

¹⁰³ Medih şiirinin üslubunun açık ve net, lafızlarının iyi seçilmiş, uzunluğunun orta seviye olması gerektiği ifade edilmiştir. Medih şiirini çok uzatmanın bir nevi hiciv olduğu belirtilmiştir. Bkz. Abdulaziz Atik, *el-Edebü'l-Arabî fi'l-Endelüs*, s. 183.

¹⁰⁴ Muhammed Muhyiddin, “eş-Şi'ru'l-Endelüsî fi Asri'l-Muvahhidin”, s. 137.

¹⁰⁵ İbn Reşik, *el-Umde*, 1/378.

¹⁰⁶ İbrahim Harekat, *el-Mağrib*, 1/231.

¹⁰⁷ *Divanu'l-Ceravî*, s. 67.

¹⁰⁸ Şihabuddin Ahmed b. Muhammed el-Makkarî, *Ezheru'r-Riyad fi Ahbari İyad*, (thk. İbrahim el-Ebyari ve dğr.), Matbaatu Fidala, Muhammediye, 1939, 2/364.

bilinmektedir. Bu eğilim İslam'ın gelişi ile beraber terk edilmiştir. Bununla birlikte Câhiliye şiirinde yer alan ve insanın yüceliğine işaret eden vasıfların İslam sonrası şiirde de devam ettiğini belirtmek gerekir.¹⁰⁹ Şairler, bu dönemden itibaren bu vasıflarla övecekleri kişiye dair takdirlerini ve iltifatlarını genel olarak samimi bir şekilde sunmaya devam etmişlerdir. Övülen kişinin makamının değişmesi ile beraber övgü unsurlarının da değişime uğradığı ifade edilmektedir. İslamî medih şiirlerinde yüz güzelliği ve vücudun güçlü olması gibi fiziki özelliklerden ziyade daha çok manevi özelliklere odaklanılmıştır.¹¹⁰

Övülen kişilerin özellikleri olarak, güçlü, cesur, atılgan, dine hizmet eden, şerre karşı savaştan, cömert olma gibi sıfatlar bu dönemde de medih şiirinin içeriğinde yer almaya devam etmiştir. Elbette bu özellikler işlenirken mübalağaya da çokça yer verilir. Murâbıtlar döneminde en önemli medih şairleri A'me et-Tutaylî, İbn Hafâce, İbnü'z-Zekkâk gibi isimlerdir.

A'me et-Tutaylî'nin divanında çoğu kaside olmak üzere kırk altı adet medih şiiri bulunmaktadır. Özellikle emir Ali b. Yusuf b. Tafşin, İbn Hamdin ve İbn Zühr'e çok fazla kaside yazdığı görülmektedir. Eski medih temalarını işlemekle yetinmiş, yeni temalar eklememiştir. et-Tutaylî, övdüğü kişinin özellikleri hakkında yerinde tespitler yaparak şiirlerini bu çerçevede nazmetmiştir. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse övdüğü kişilerden olan emir Ali b. Yusuf b. Tafşin'in edebî ilgisinin eksikliğini bildiği için ona dair nazmettiği şiirlerde dinî, askerî ve kahramanlık unsurları ve sıfatları ağır basmaktadır. Ancak Ali'nin kardeşi İbrahim b. Yusuf'u övdüğü şiirlerde edebî yeteneğini daha fazla kullanmaya özen göstermiştir. Zira İbrahim, edebiyata ve ilme ilgi duyan bir emirdi.¹¹¹ Ali b. Yusuf'u övdüğü yetmiş sekiz beyitlik şiirinin bir kısmı şu şekildedir:¹¹²

طُورُ الْمُتَمَدِّدِينَ وَالضُّلَّالِ	بَيْنَ سُمْرِ الْقَنَا وَبَيْضِ الْيَصَالِ
أَمَّنَ الْبَيْتِ رَبِّ ضَائِفِي السَّرِيالِ	أَصْبَحَ الْمَلِكُ فِي ضَمَانِ عَلِيٍّ
نِ وَمَا أَعْلَمُوا بِهِ كَالْتَعَالِ	يَتْرَكَ الْمُعَلِّمِينَ فِي الْحَرْبِ كَالْبُدِ
سَوْفَ يَجْرِي لَهُمْ بِأَبْرَحِ فَالِ	لَهْجُوا مِنْ عِلَاءِ شَانِكَ بِاسْمِ
عَلَى نَخْوَةٍ بِهَا وَاخْتِيالِ	يَوْمَ يَغْشَى دِيَارَهُمْ قَبْلَكَ الرُّعْبُ
وَالْمُعَالِ بِهِ عَلَى كُلِّ حَالِ	يَا عَلِيُّ الْعِلَاءِ فِي كُلِّ يَوْمِ
مُنْمَرٍ كَالْعَارِضِ الْهَطِّالِ	وَاضْحُجَّ كَالصَّبَاحِ مَتَيَّقُ كَالنَّجْمِ

“Mızrağın siyahlığı ve kılıcın beyazlığı arasında doğru yoldakiler ve sapmışlar için yollar vardır,

Yönetim Ali'nin garantisindedir, bu şekilde sürüler elbiselerinin içerisinde güvendeler,

*(Artık) Kahraman olarak bilinenler kılıç gibi savaş eşyalarını bırakarak savaştan kaçarak oldular de-
ler misali,*

¹⁰⁹ Bu vasıflar Kudame b. Ca'fer'in ifadesiyle; “Adalet, iffet, akıl ve cesaret” şeklinde özetlenmiştir. Bkz. Kudame b. Ca'fer, *Nakdu's-Şi'r*, Matbaatu'l-Cevaib, Konstantin, 1885, s. 71.

¹¹⁰ Muhammed Musdafa Hedara, *İtticahatu's-Şi'ri'l-Arabî fi'l-Karni's-Sanî*, Dârü'l-Maârif, Kahire 1963, s. 369-371.

¹¹¹ Muhammed Avid es-Sayir, *A'ma et-Tutaylî Şairu'l-Murâbitin*, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, Kahire 2005, s. 15-29.

¹¹² *Divanu A'ma et-Tutaylî*, s. 100.

*Şanının yüceliğinden dolayı ismini ezberlediler. İsmi, onlar için en büyük şans olmaya devam edecek,
Senden önceki zamanda vatanlarıyla övünme konusunda korku içindeydiler,
Her zaman ve her durumda yüceler yücesi ve daha ötede olan (Ali),
Sabah gibi aydınlık, yıldızlar gibi düzgün, iri taneli yağmurlar gibi akansın.”*

Dönemin özelliklerinden olan kadının nüfuzlu yapısı¹¹³ da et-Tutaylî'nin şiirinin temalarını etkileyen faktörlerden birisi olmuştur. Nitekim A'me et-Tutaylî'nin divanında bu olgunun yansımaları açıkça görülmektedir. Zira divanında kadınlara yazmış olduğu birçok mersiye bulunmaktadır.¹¹⁴ Dönemin komutanlarından birisinin eşi olan Havva'ya yazdığı ve girişinde uzun bir gazel kullandığı medih şiirinin bir beyti şu şekildedir:¹¹⁵

أما رأيت ندى حواء كيف دنا   بالغيث إذ كاد يأتي دونه العطب

“Yağmurlar gibi olan Havva'nın cömertliğini görmedin mi? O olmasaydı felaketler yağacaktı.”

Endülüslü şiir tarihinde “sanat için sanat” yapan az sayıdaki isimden birisi olan ve dönemin yöneticilerinden uzak durmayı tercih eden İbn Hafâce,¹¹⁶ kadim Arap şiirinde olduğu gibi muhatabını memnun etmek amacıyla şiirler inşad etmiştir. Şiirlerinde asil soy, fazilet, cesaret, cömertlik, adalet, merhamet gibi özellikleri övgü unsuru olarak kullanmaya devam etti. Medih şiirlerinde özellikle tabiat unsurlarından faydalandığı ve bu bağlamda teşbih ve istiareleri bolca kullandığı görülmektedir. Murâbit emiri İbrahim aracılığıyla şiire döndüğü düşünülürse onun Murâbitlere dair olumlu bir bakış açısına sahip olduğu anlaşılır. Medih şiirlerinde ahlakî özelliklere vurgu yapmasının yanında yer yer fizikî özellikleri de önemsemektedir.¹¹⁷ Emir Ebû İshak'ı övdüğü bir şiirinde şöyle demektedir:¹¹⁸

فلم أدر والحسن صنو له   أأبدأ بالمديح أم بالغزل

“Güzellik onun eşi olduğu için bilemedim, medihle mi başlayayım yoksa gazelle mi?”

Klasik teşbih unsurlarını kullanarak cömertlik özelliği ile övdüğü kişileri bulut ve denize benzetmektedir:¹¹⁹

واستسقى منه إن ظمئت غمامة   يخضر عنها كل عود يابس

“Susadığın vakit her kuru dalı yeşerten bir bulut olan ondan su iste.”

Bazen medihlerinde aşırıya gitmektedir.¹²⁰

وَعَجَّتْ عَلَيْهِ عَوْجَةَ الصَّبِّ شاقه   بریق تراءى آخر الليل يلمع
ولم أريد الأوشال أنقغ غلغ   ويؤمنى أبي إسحاق للبحر منبغ

¹¹³ el-Merrakuşî, kadına birçok görevin yüklenmesini ve ona verilen nüfuzu hoş karşılamayan ve devlete zarar verdiğini düşünenlerden biridir. Bkz. el-Merrakuşî, *el-Mu'cib fi Telhisi Ahbari'l-Mağrib*, s. 135.

¹¹⁴ Bkz. *Divanu A'me et-Tutaylî*, s. 19, 43, 68, 70, 232.

¹¹⁵ *Divanu A'me et-Tutaylî*, s. 16.

¹¹⁶ Seyyid Nevfel, *Şi'ru't-Tabia fi'l-Edebi'l-Arabî*, Matbaatu Mısır, Kahire 1945, s. 276-277.

¹¹⁷ Hamdan Haccâcî, *Hayatu ve Asaru's-Şair el-Endelüsî*, eş-Şirketü'l-Vataniyye, Cezair, 1974, s. 133-150.

¹¹⁸ *Divanu İbni Hafâce*, s. 102.

¹¹⁹ *Divanu İbni Hafâce*, s. 228.

¹²⁰ *Divanu İbni Hafâce*, s. 89.

“Gecenin sonunda beliren şimşeğin şevke getirdiği aşığın meyli gibi meylettin ona,
Susuzluğumu gidermek için bu az suyu istemem. Zira Ebû İshak’ın sağ eli bir deniz kaynağıdır.”

Medih şiiirlerindeki dikkat çeken bir husus ise soy unsurudur. Nitekim Kureyş bu şiiirlerde en öne çıkan kabiledir. Ebû İshak İbrahim b. Yusuf el-Lemtunî’yi (ö. 529/1134) övdüğü şiiiri onun tutumuna dair bilgi veren bir örnektir:¹²¹

ملءُ نفسِ الدهرِ من شَرْفٍ   قد رَسَا طَوْدَا عَلَى الْقَدَمِ
من قُرَيْشٍ فِي الصَّمِيمِ وَمِن   فِتْيَانِ الْهَيْجَاءِ فِي الْقِمَمِ

“Ruhu, zamanı şerefle doldurur, yüce bir dağ gibi eski zamanlara demir atmıştır,
Özünde Kureyş’tendir, savaştaki yiğitlik konusunda ise zirvededir.”

Övülen kişi Himyeri asıllı bir kabileden gelmesine rağmen İbn Hafâce, onu Hz. Peygamberin kabilesi olan Kureyş’e¹²² nispet ederek onun şeref seviyesinin yüceliğine işaret etmek istemiştir.

Dönemin medih şairlerinden birisi de İbn’z- Zekkak’tır. Divanında birçok medih şiiiri bulunmaktadır. Övdüğü kişiler genel olarak Murâbıtlar dışındaki kişilerdir. Özellikle kadırla olan güçlü ilişkisi şiiirlerine de yansımıştır. Dönemin kadırları valilerden daha önemli bir konuma sahiptiler. Bunun sebebi muhtemelen isyan korkusu ile valilerin yerlerinin sık sık değiştirilmesi idi. O, şiiirlerinde zor kelime ve lafızları seçmesiyle öne çıkar. Övdüğü kişiye, kelimelere olan vukûfiyetini göstermek niyetindedir. Dolayısıyla bazı şiiirleri, doğruyu ifade etmekten uzaklaşmış ve yapay kalmıştır. O, dayısı İbn Hafâce’nin aksine kişileri Himyer’e nispet ederek övmektedir:¹²³

يَا مَنْ تَفَرَّعَ مِنْ ذَوَابَةِ حَمِيرٍ   وَحَمِيرٍ نَشْرُ الْعَلَا الْمَتْرَاحِ

“Ey (her tarafa) yayılmış olan yüceliğin kaynağı Himyer’in oğlu!”

İbn Hamdis’in şiiirlerinde memduhuna karşı samimi duygular hissedilir. Aşırılık ve mübalağadan uzak şiiirleri vardır. Diğer şairlerle benzer temaları işlemiştir.¹²⁴

Cömertlik teması da medih şiiirini besleyen önemli bir unsurdur. Kadim Arap şiiirinden beri bu konu şiiirlerde çokça işlenmiştir. Dönemin şairleri de bu konuya kayıtsız kalmamışlar ve övdükleri kişilere, özellikle teşbih sanatını kullanarak medih kasideleri nazmetmişlerdir. Dört Muvahhid halifesi ile aynı dönemleri paylaşma şansı yakalayan Ceravî’nin, şiiirlerinde cömertliği fazlaca kullandığı görülüyor:¹²⁵

وَهَمَّتْ دِيَمٌ مِنْ رَاْحَتِكُمْ   هَمَّاتٌ تُسَاجِلُهَا السُّدُومُ

“Avuçlarınızdan bereket dökülüyor, yağmurların bu bereketle hiç yarışma imkanı var mı?”

Yakub el-Mansûr’u övdüğü diğer bir beytinde ise şöyle demektedir:¹²⁶

¹²¹ *Divanu İbni Hafâce*, s. 217. Ebu İshak’ı övdüğü başka bir kasidesinde de benzer sıfatlara odaklanmıştır. Bkz. *Divanu İbni Hafâce*, s. 88.

¹²² Dönem şairlerinde kabileyi ve soyu bir medih unsuru yapma tutumu yaygındır. Kahtan, Tağlib, Fahr, Lahm, Temim, İyad gibi birçok kabilenin şiiirlerde geçtiği görülmektedir. Bkz. Cuma Hüseyin Yusuf, *el-Medaminü’t-Türasiyye fi Şi’r’i’l-Endelüs fi Ahd’i’l-Murâbıtın ve’l-Muvahhidin*, Dâru Safa’-n-Neşr ve’t-Tevzi’, Amman 2012, s. 126-140.

¹²³ *Divanu İbni’z-Zekkak*, s. 120.

¹²⁴ Sale şehri kadısı Ebu’l-Kasım için yazdığı şiiir için bkz. *Divanu İbni Hamdis*, s. 557.

¹²⁵ *Divanu’l-Ceravî*, s. 151.

¹²⁶ *Divanu’l-Ceravî*, s. 40.

في المشرق والغرب أنواب الغنى الفسبا

نداك عم بني الدنيا وألبسهم

“*Senin bereketin bütün insanları kuşattı ve sen onlara hem Doğu hem Batı’da yeni zenginlik elbisesi giydirdin.*”

Güç, kuvvet ve yiğitlik ile ilgili unsurlar da medih şiirinde işlenen temel konulardır. Muvahhid halifelerinin fetihlerde ordunun başında bulunmaları ve şairlerin de halifelere eşlik etmesi medih şiirine içerik açısından zenginlik sağlamıştır. Halifelerin ve komutanların yiğitlikleri, sıkıntı anlarındaki meta-netleri ve orduların büyüklükleri şiirlerde sık sık işlenmiştir. İbn Habus el-Fasî’nin Abdülmü’min’i övdüğü şu beyti hatırlanmaya değerdir:¹²⁷

إذا حاولت غزوا فقد وجب النصر

وسال عليك البر خيلا كماًها

“*Ve yeryüzü her taraftan senin için akıyor, onun orduları bir savaşa çıktığında zafer kaçınılmaz olur.*”

Ebu’r-Rebi’ el-Muvahhidî’nin (ö. 604/1207)¹²⁸ Ereğ savaşında el-Mansûr’u ve liderliğini övdüğü beyitleri de şu şekildedir:¹²⁹

وحملت ليلا للردى مخلوكا

فدت الهدى مثل الصباح تبجاً

جعلوا دليل الفتح فيه عزمكا

بموحدين مصممين عودهم

لاك الشكيم كما تلاك المصطكى

وبكل أشوس إن تئنت عنائه

“*Sabahın parlaklığı gibi doğruluğa yol gösterdin, geceyi kapkaranlık olmaya mahkum ettin, Bunu, senin kararlılığını fethin rehberi olarak gören düşmanlara karşı sebat sahibi Muvahhidlerle yaptın,*

Bunu, bir kahramanla yaptın ki sen o kahramanı dizginlemeye çalıştığında o, bir sakız ağacını kemirir gibi dizgini kemirip çiğnerdi.”

Medih şiirinde kullanılan sıfatlardan bir diğeri de övülen kişinin ahlakî yücelikleridir. Övülen kişinin affedicisi, merhametli ve yumuşak huylu olması şairler tarafından şiirlerinde işlenmiştir. Abdülmü’min, h. 555 senesinde Mehdiye şehrinde yapılan savaşta Franklar’ı yenilgiye uğrattıktan sonra esir düşenlere eman vermiş, onları affetmiş ve serbest bırakmıştı. Ebu’l-Abbas el-Ceravî bu olay üzerine hemen şiirini nazmetmiştir:¹³⁰

¹²⁷ İbn Abdülmelik el-Ensari el-Merrakuşî, *ez-Zeyl ve’r-Tekmile li Kitabey el-Mevsul ve’s-Sıla*, (thk. İhsan Abbas vb), Dârü’l-Garb el-İslamî, Tunus 2012, 5/178.

¹²⁸ Adı Ebu’r-Rebi Süleyman b. Abdullah b. Abdülmü’min *ez-Zenatî el-Kumî*’dir. Abdülmü’min b. Ali’nin torunudur. Babasının vali olduğu sıralarda Bıca’de VI. Yüzyılın ortalarında doğduğu tahmin edilmektedir. Erken yaşta babasının vefatı sonucu amcası Yusuf b. Abdülmü’min’in yanında sarayda eğitim görmüştür. Sonraki halife Yakup el-Mansur ile beraber yetişmiş ve onun gibi yüksek seviyede bir eğitim fırsatına sahip olmuştur. Muvahhidler döneminin bilgin ve edip emirlerinden olan şair, Bıca’de, Siclimase ve Belensiye gibi şehirlerde idari görevlerde bulunmuştur. Şiirlerinde edebi, tarihi ve kültürel birikimi derinden hissedilir. Medih, mersiye, tasvir, fahr, özlem, şikayet, zühd, bilmece konularında şiirler yazmıştır. Bilmece şiirlerinde fıkhi birikiminin etkisi vardır. Divanını hayatta iken topladığı bilinir. Bkz. Ebu’r-Rebi, *Divanu Ebi’r-Rebi*, (thk. Muhammed b. Tavit et-Tancı ve dğr.), Menşuratü Külliyyeti’l-Edeb, Rabat, ty., s. 4-14. Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. Abbas el-Ceravî, *el-Emir eş-Şair Ebu’r-Rebi Süleyman el-Muvahhidî*, Dârü’s-Sekâfe, Kazablanka, 1984, s. 125-160.

¹²⁹ *Divanu Ebi’r-Rebi*, s. 28.

¹³⁰ *Divanu’l-Ceravî*, s. 131.

عَفِوْتُ عَفْوَ الْقَادِرِينَ تَكَرُّمًا   عَنْهُمْ وَعَفْوُ الْقَادِرِينَ جَمِيلٌ

“Onlara lütufta bulunarak yüce insanların yaptığı gibi onları affettin, o yüce gönüllü insanların bağışlaması ne güzeldir!”

Dönemin medih şiirinde görülen bir özellik de bu tür şiirin gazel şiiri unsurlarıyla mezcedilmesidir. Hazım el-Kartacennî'nin belirttiği üzere, gazel şiirini besleyen güzellik teması medih şiirinde kullanılabilir ancak fahr konulu şiirlerde kişinin kendisini bu sıfatla övmesi uygun değildir.¹³¹ Bu tarz kullanıma el-Ceravî'nin, Muhammed en-Nâsır'ı yakalandığı bir hastalıktan kurtulması üzerine övdüğü şu beyitler örnektir:¹³²

يا إمام الهدى مَلَأَتْ جَمَالَ   وَجَلالاً عُيُونَنَا وَالصُّدُورَا
كُلُّ نَورٍ لِلشَّمْسِ وَالْبَدْرِ يَبْدُو   أَنْتَ أَصْلٌ لَهُ وَمِنْكَ اسْتُعِيرَا

“Ey dinin imamı! Güzelliğin ve ihtişamın gönüllerimizi gözlerimizi büyiledi,

Güneşin ışıkları ve ayın görüntüsü ancak senden alınmış parıltılardır.” Murâbitların giydikleri lisam¹³³ da medih şairlerinin şiirlerinde kullandıkları bir unsur olmuştur. Birçok şair bu konuyu şiirlerinde kullanmıştır. Burada İbn Sare eş-Şenterî'nin¹³⁴ (ö. 517/1123) lisamla ilgili bir beyti ile yetinilecektir:¹³⁵

وَتَلْتَمُّوا صَوْنًا لِرِقَّةٍ أَوْجُهَهُ   جُعِلَ السَّمَاخُ شِعَارَهَا وَدَنَارَهَا

“Yumuşak huyluluklarından korunmak için lisam giyiyorlar, onların giysisi ve elbiselerin hoşgörü ve bağışlama olarak bilinirdi.”

Muvahhidler döneminde, medih şiirinin içeriğinde ve temasında değişiklikler meydana gelmiştir. Özellikle şairlerin medihte abartıya ve aşırıya kaçtıkları görülür. İbn Tûmert'in öğretisine paralel olarak onun düşünce dünyasının da şiire girmiş olması dikkat çeker. Bunun yanında dinî öğelerin,¹³⁶ peygamber hayatlarının ve övülen kişiyi insanüstü bir varlık haline getirme eğiliminin de medih şiirine nüfuz

¹³¹ Hazım el-Kartacennî, *Minhacü'l-Bulaga ve Siracü'l-Udeba*, (thk. Muhammed el-Habib b. el-Hoca), Dârü'l-Garb el-İslâmî, Tunus, 1986, s. 352.

¹³² *Divanü'l-Ceravî*, s. 98.

¹³³ Lisam/ لئام Murâbit erkeklerinin yüzlerine taktıkları peçedir. Bundan dolayı Murâbitlar, “Mutelessimun veya Mulessimun (Peçeliler/Peçe takanlar)” diye de adlandırılmışlardır. Hasan Ali Hasan, *el-Hadâratü'l-İslamiyye*, s. 438.

¹³⁴ İsmi Ebu Muhammed İbn Sare Abdullah b. Muhammed b. Sare eş-Şenterini el-Bekri el-Endelüsi'dir. Lizbon'un kuzeyinde bulunan Şenterin (Santarem) şehrine nispet edilse de burada Doğup doğmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Bekir kabilesine nispet edilir. İşbiliyye'de kâğıtçılık işi ile uğraştı. Kazanç sağlama amacıyla Endülüs'te çok fazla yolculuk yapmıştır. Birçok yöneticiye medih şiirleri yazmıştır. 517 yılında Meriyye şehrinde vefat etmiştir. Şiirlerini divanında toplamıştır. Divanı günümüze ulaşmamıştır. Ancak onun hiciv şiirlerine dair İbn Bessâm'ın “çöldeki çakıl taşlarından fazlaydı” ifadesinden anlaşıldığı üzere çok sayıda şiir nazmetmişti. (İbn Bessâm, *ez-Zehra fi Mehasini Ehli'l-Cezira*, 2/523) Şiirlerinin insanlar tarafından bilindiği ifade edilmiştir. (İbn Dhiye, *el-Mutrib*, s. 82.) Medih ve hiciv konularındaki şiirleri öne çıksa da risa, zühd, hamriyyat, gazel ve tasvir gibi neredeyse bütün konulara dair şiirleri vardır. (Mustafa İvâd el-Kerim, *İbn Sâre el-Endelüsi Hayatuhu ve Şi'ruhu*, ty., yy., s. 28.) Şiirlerinde kullandığı ifadeler fasih ve anlaşılırdı. Tımlı kelimeler seçmeyi tercih etmiştir. Bedi sanatlarını şiirlerinde çok az kullanmıştır. İlmi birikiminin etkisi ile Kur'ânî ve ilmi istihlâhların şiirini etkilediği görülür. Bkz. Abdülhay bin Ahmed bin Muhammed el-İmâd-el-Akrî, *Şezerâtü'z-Zehab fi Ahbari men Zeheb*, (thk. Abdulkadir el-Arnâvut ve Mahmut el-Arnâvut), Dârü İbni Kesir, Beyrut 1986, 6/89 vd; Mustafa İvâd el-Kerim, *İbn Sare el-Endelüsi Hayatuhu ve Şi'ruhu*, s. 38-39.

¹³⁵ İbn Hakan, *Kalaidü'l-İkyan ve Mehasinu'l-E'yan*, s. 263.

¹³⁶ Devletin dinî tutumunun dönemin resim sanatını da etkilediğini ifade etmek gerekir. Bkz. Muhammed el-Mennunî, *el-Ulûm ve'l-Adab ve'l-Fünun ala Ahdi'l-Muvahhidin*, s. 266.

ettiği söylenebilir. Şiirdeki abartıya ve aşırılığa er-Rusâfi'nin, Emir İbn Hamuşk'u övdüğü şu beyitleri örnek olarak verilebilir:¹³⁷

مَحَلَّكَ التَّرْفِيحُ والتَعْظِيمُ   وَلَوْجِبُكَ التَّقْدِيرُ والتَكْرِيمُ
ولرأحتيك الحمد في أرقابنا   والسرزق أجمع منهما مقسوم

“Makamın yücelik ve ululuğa, yüzün hürmet ve saygıya değerdir,

Avuçların bizim rızkımızın hamd sebebidir, rızkın tamamı onlardan taksim edilir.”

Gırnata Valisi Osman b. Abdülmü'min'i övdüğü diğer bir beytinde ise çok fazla aşırıya gitmiştir:¹³⁸

فَلَوْلَجَفْتُمْ زَمَانَ الوَحْيِ نُزِّلَ فِي   تِلْكَ الصِّفَاتِ مَكَانَ الْبَيْتِ قُرْآنُ

“Eğer vahiy zamanına ulaşmış olsaydınız, bu özelliklerinize şiir yerine Kur'an indirilirdi.”

Benzeri ideolojik öğelerin önceki dönem Endülüslü şairlerden İbn Hânî (ö. 362/973)'nin şiirlerinde de yer aldığı görülmektedir. Fatımîlerin halifesi olan Muizlidîmillâh'ı (ö. 365/975) övdüğü kasidesi bu durumun en bariz örneğidir.¹³⁹

Medih şiirindeki ideolojik ve mezhebî etkinin Abdülmü'min sonrası dönemde yavaş yavaş azaldığını belirtmek gerekir. Hatta bir müddet sonra halifelerin bu ideolojiyi reddetmeleri sonrası şiirden tamamen çıkmıştır.¹⁴⁰

Medih şiirinin önemli temalarından biri de peygamber kıssalarıdır. Bu konuyu işleyen ilk şiirler, Abdülmü'min b. Ali'nin Endülüs'e gidişi sırasında Cebelü'l-Feth'te inşad edilmiştir. Burada şairler, onunla Hz. Musa arasında kurtarıcılık, liderlik ve denizi geçmek gibi benzerlikleri bir araya getirdikleri şiirler söylemişlerdir.¹⁴¹ el-Asam el-Mervanî'nin şu şiiri örnek olarak incelenebilir:¹⁴²

وَطَوَّدَ طَارِقَ قَدْحِ الْإِمَامِ بِهِ   كَالطُّورِ كَانَ لِمُوسَى أَيْمَنَ الرُّتَبِ
لَوْ يَعْرِفُ الطُّوْدُ مَاغَشَّاهُ مِنْ كَرِيمٍ   لَمْ يَبْسُطِ النُّورُ فِيهِ الْكَفَّ لِلْمُسْحَبِ

“İmam, Tarık dağına indi, Musa'nın kutlu bir yer olan Tur'a indiği gibi,

Cebel-i Tarık kendisi üzerinde ne kadar değerli bir şey olduğunu bilse, çiçekler avuçlarını bulutlara açmazdı (onlara ihtiyacı kalmazdı!!)”

İbn Hafâce'nin ise Hz. Yusuf'un “güzellik” ve Hz. Süleyman'ın “gücüne” vurgu yaparak memduhunu övdüğü şiiri örnek olarak verilebilir:¹⁴³

حَبِيبٌ عَلَيْهِ لَجَّةٌ مِنْ صَوَارِمِ   غَلَاهَا حَبَابٌ مِنْ أَسْنَةِ مُرَّانِ

¹³⁷ *Divanu'r-Rusâfi*, s. 120.

¹³⁸ *Divanu'r-Rusâfi*, s. 130.

¹³⁹ el-Makkari, *Nefhu't-Tib*, 3/592.

¹⁴⁰ Muhammed Muhyiddin, “eş-Şi'ru'l-Endelüsi fi Asri'l-Muvahhidin”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Tilimsan Üniversitesi, Me'hadu'l-Lügati'l-Arabiyye ve Edebuha, Tilimsan, 1998, s. 112-113.

¹⁴¹ Fevzi İsa, *eş-Şi'ru'l-Endelüsi fi Asri'l-Muvahhidin*, s. 96.

¹⁴² el-Makkari, *Nefhu't-Tib*, 3/92. Benzer konudaki bir diğer kaside için bkz. *Divanu'r-Rusâfi*, s. 87.

¹⁴³ *Divanu İbni Hafâce*, s. 228.

تراءى لنا في مثل مُلكِ سُليمان

تراءى لنا في مثل صورة يوسف

“Keskin kılıçlardan bir deniz ona sevimli gelir, o denizin üzerinde mızraklardan yakamozlar vardır, O, bize Yusuf güzelliğinde ve Süleyman’ın gücünde görünür.”

Daha önce de belirtildiği üzere Muvahhidler dinî bir ideoloji üzerine devleti kurmuşlardı. İdeolojinin kurucusu İbn Tûmert dinî eğitim aldığı bir çevrede yetişmişti. Onun çağrı yaptığı mezhep Eş’ârîyye, Mu’tezile ve İmamiyye Şia’sının karışımıydı. Selefî düşünceye bağlıydı. İsmet, Mehdilik ve imamet gibi unsurlara inanan İbn Tûmert, Ayet ve hadislerdeki müteşabihlerin tevil edilmesi gerektiğini söylüyordu.¹⁴⁴ Bu ideolojik yapı özellikle ilk halifeler döneminde devlet için gerçekleştirilmesi gereken bir hedef olarak devam etti. Bu dinî yapı ve ideoloji şairlere, medih kasidelerinin içeriğini oluşturmada önemli zenginlik sağladı. Bu konuda Ceravî’nin şu beyitleri incelenebilir:¹⁴⁵

فأعز نصرته بخير إمام

شاء الإله حماية الإسلام

كفأنت بدايتُهُ إلى الإتمام

بسيخي خير الخلق والنور الذي

“Yüce Allah İslam’ın himaye edilmesini istediği için, ona yardımcı en hayırlı imam ile sağladı, O ki yaratılmışların en hayırlısı olma özelliğiyle donanmış ve öyle bir nurdur ki onun başlangıcı her şeyi tamama erdirir.”

Diğer bir şiirinde Yakup el-Mansûr’u bir zaferi üzerine onu Hz. Peygamber’den sonra en üst derecede görmekte ve överek şöyle demektedir:¹⁴⁶

ومرتبةٌ تَنحطُّ عنها المراتبُ

إمامٌ له فضلٌ على الخلقِ باهرٌ

حباها الله أعلى الخلقِ وانتخبها

أعلى المراتبِ من بعد النبوةِ قد

“O, öyle bir imamdır ki yaratılmışlar üzerinde ulu bir üstünlüğe ve bütün mertebelerin kendisinden aşağıda kaldığı bir mertebeye sahiptir.”

Peygamberlikten sonra en yüce makamdadır, Allah ona yaratılmışların en yücesi olma mertebesini bahşetti ve onu seçti.”

İbn Harbûn ise şiirlerinde çokça görüldüğü üzere mübalağa yaparak imam Yusuf’u şöyle övmektedir:

تجل عن رتبة التشبيه والمثل

هو الإمام الذي كانت فضائله

“O, öyle bir imamdır ki faziletlerini övmek için teşbihler ve örnekler yetersiz kalır”.

Dönemin medih şiirinde çok fazla dinî ve akidevî unsura rastlanmaktadır. Ancak daha fazla uzatmamak adına bu kadar örnekle yetinilmiştir.

¹⁴⁴ İbn Tûmert, *Eazzu ma Yutlab*, s. 5, 216, 229-230; Abdulmecid en-Neccar, *el-Mehdi İbn Tûmert*, Dârü'l-Garbi'l-İslamî, Beyrut 1983, s. 356-359; İbn Tûmert’in öğretilerinin önce el-Mansur tarafından, daha sonra ise el-Me'mun tarafından değiştirilip yok edildiği görülür. Özellikle halife el-Me'mun, bu düşünceleri neredeyse tamamen reddetmiş, hatta paraların üzerindeki “mehdi, imamımızdır” ifadesini dahi sildirmiştir. Bkz. Bilinmiyor, *el-Hulelü'l-Müveşşiyeh*, (thk. Süheyl Zekkar - Abdulkadir Zemame), Dârü'r-Reşad el-Hadise, Kazablanka/Dârü'l-Beyda 1979, s. 164-165; Hüseyin Cüllab, *ed-Devletü'l-Muvahhidîyyeh; Eserü'l-Akide fi'l-Edeb*, s. 44-46.

¹⁴⁵ *Divanu'l-Ceravî*, s. 143.

¹⁴⁶ *Divanu'l-Ceravî*, s. 37.

Medih şiirlerinde çok sık olmasa da kullanılan övgü unsurlarından biri de Arap ırkına mensup ol-
maktı. Muvahhidler neseplerinin Kays b. Aylan'a dayandığını düşünüyorlardı.¹⁴⁷ er-Rusâfi'nin,
Abdulmunin'i övdüğü şiirde bunu görmek mümkündür:¹⁴⁸

وَأَيَّةَ كَأَيَّاتِ الشَّمْسِ بَيْنَ يَدَيْ   غَزْوِ عَالِي الْمَلِكِ الْقَيْسِيِّ مِنْذُورِ

“Güneşin ışınları gibi bir parıltı, ordunun en önündeki Kaysî Kral'ın üzerine odaklanmış.”

Yöneticileri methettiği kasidelerinde aşırıya gitmesi ile bilinen¹⁴⁹ el-Ceravî de bu konuda
memduhunu Arap milletine nispet etmekle kalmamış onu Peygamber varisi olmaya değer bir konuma
çıkartmıştır. Yusuf b. Abdülmü'min'i övdüğü mezkur beyitler şu şekildedir:¹⁵⁰

لَهُ نَسَبَةٌ قَيْسِيَّةٌ قُدْسِيَّةٌ   تُقَرَّرُ لَهَا بِالْمَعْلُومَاتِ الْمُنَاسِبِ

حَقِيقٌ بِمِيرَاثِ النَّبِوَةِ وَالْهَدَى   وَلَا عَجَبٌ إِنْ الْمَزَايَا مَوَاهِبِ

“Onun soyu mübarek Kays'a dayanır, mensup olduğu kişiler de bunu doğrular,

*Nübüvvet ve hüda mirasını omuzlamaya layıktır, bunda şaşışacak bir şey yok, çünkü onun bu özel-
likleri Allah vergisidir.”*

Dönem şairlerinin medih şiirinde genellikle “tavil” ve “kamil” gibi uzun bahirleri kullandıkları da
dikkat çeken bir diğer husustur.¹⁵¹

SONUÇ

Sonuç olarak söylenebilir ki; medih şiirinde Murâbitlar ve Muvahhidler döneminde eski üslup ve içerik
genel çerçevede korunmuştur. Ancak iki dönem arasında bazı konu ve metot farklılıkları bulunmakta-
dır. Metot ve üslup farklılığı açısından Muvahhidler dönemi şairlerinin, kasideye giriş kısmında deniz
yolculuğu tasvirini önceki dönemin aksine genel çerçevede terk ettikleri ifade edilebilir. Medih şiirinin
Murâbitlar döneminde bir tür “kriz” ortamı yaşamıştır. Birçok etken sonucu yaşanan bu ortam şiirin sa-
ray dışına itilmesine yol açmıştır. Dolayısıyla şairler, daha çok alt tabakadan yöneticilerle muhatap ol-
mak durumunda kalmışlardır. Muvahhidler döneminde ise medih şairi yeniden değer görmeye başlamıştır.
Devletlerin ideolojik bir temele sahip olması sonucu medih şiirleri özellikle Muvahhidler döneminde
yoğun dinî muhtevaya sahip olmuştur. Şairler Murâbitlar döneminin yıkılışını yaşamış olsalar dahi yine
Müslüman bir devlet olan Muvahhidler yönetimi ele almıştır. Ancak Muvahhidlerin yıkılış sürecine
girmesi ile beraber Hristiyan ordularının istilasına maruz kalan ülkede şairler, medih şiirlerine yardım
isteme unsurlarını eklemiştir. Kısaca, medih şiiri her ne kadar aristokrat tabakadaki kişiler için inşad
ediliyor olsa da dönemin sosyal, kültürel ve siyasî yapısını içeriğinde derinden hissettirmektedir.

¹⁴⁷ Bilinmiyor, *el-Hilelî'l-Müveşşîye*, s. 142.

¹⁴⁸ *Divanu'r-Rusâfi*, s. 88.

¹⁴⁹ İbrahim Harekat, *el-Mağrib*, 1/372.

¹⁵⁰ *Divanu'l-Ceravî*, s. 37.

¹⁵¹ Ali Muhammed Sellame, *el-Edebü'l-Arabi fi'l-Endelüs*, s. 200.

KAYNAKÇA

- Abbas, İhsan, *Tarihu'l-Edebî'l-Enelûsî; Asru't-Tavâif ve'l-Murâbitin*, Dârü's-Şuruk, Amman 1997.
- Alâvne, Şerif, *en-Nakdu'l-Edebî fi'l-Endelûs; Asru'l-Murâbitin ve'l-Muvahhidin*, Vizeratu's-Sekâfe, Amman 2005.
- A'me't-Tutaylî, Ebu Cafer Ahmed b. Abdullah b. Ebu Hüreyre, *Divanu A'me et-Tutaylî*, (thk. İhsan Abbas), Dârü's-Sekâfe, Beyrut, ty.
- Bekkar, Yusuf Hüseyin, *Binau'l-Kaside fi'n-Nakdi'l-Arabiyyi'l-Kadim*, Dârü'l-Endelus, Beyrut 1982.
- Bilinmiyor, *el-Hilelü'l-Müveşşîye*, (thk. Süheyl Zekkar - Abdulkadir Zemame), Dârü'r-Reşad el-Hadise, Kazablanka/Dârü'l-Beyda 1979.
- Cüllab, Hüseyin, *ed-Devletü'l-Muvahhidîyye; Eserü'l-Akide fi'l-Edeb*, el-Matbaa ve'l-Viraketü'l-Vataniyye, Merakeş, 1995.
- Çınar, Mustafa, "Endülüste Mulûküt-Tavâif Dönemi Edebî Çevresi", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi SBE., Erzurum 2002.
- Ebü Hakka, Ahmed, *Fennü'l-Medh ve Tetavvuruhu fi's-Şi'r'i'l-Arabî*, Dârü's-Şark'il-Cedid, Beyrut 1962.
- Ebu'l-Abbas el-Ceravî, *Divanu'l-Ceravî*, (şrh. Ali İbrahim Kürdî), Dârü Sadeddin, Dimaşk 1994.
- Ebu'r-Rebî, Süleyman b. Abdillâh el-Muvahhid, *Divanu Ebî'r-Rebî*, (thk. Muhammed b. Tavî et-Tancı ve dğr.), Menşuratü Külliyyetü'l-Edeb, Rabat, ty.
- ed-Dabbî, *Buğyetü'l-Mültemis*, (thk. İbrahim el-Ebyarî), Dârü'l-Kitabî'l-Misrî, Kahire 1990.
- ed-Dâye, Muhammed Rıdvan, *Tarihu'n-Nakdi'l-Edebî fi'l-Endelûs*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1981.
- el-Ceravî, Abbas, *el-Emir eş-Şair Ebü'r-Rebî Süleyman el-Muvahhidî*, Dârü's-Sekâfe, Kazablanka, 1984.
- el-Evsi, Hikmet Ali *el-Edebü'l-Endelûsî fi Asri'l-Muvahhidin*, Mektebetü'l-Hancı, Kahire ty.
- el-Fahurî, Hanna, *el-Cami fi Tarihi'l-Edebî'l-Arabî*, Dârü'l-Cil, Beyrut 1985.
- el-İmâd, Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed, *Şezerâtü'z-Zehab fi Ahbari men Zeheb*, (thk. Abdulkadir el-Arnaut ve Mahmut el-Arnaut), Dârü İbn Kesir, Beyrut 1986.
- el-Kerim, Mustafa İvad, *İbn Sâre el-Endelûsî Hayatuhu ve Şi'ruhu*, Matbaatu Mısır, ty.
- el-Makkarî, Ahmed b. Muhammed, *Nefhu't-Tib*, (thk. İhsan Abbas), Dârü Sâdir, Beyrut 1988.
- el-Makkarî, Şihabuddin Ahmed b. Muhammed, *Ezherü'r-Riyad fi Ahbari İyad*, (thk. İbrahim el-Ebyarî vb.), Matbaatu Fidala, Muhammediye, 1939.
- el-Mennunî, Muhammed, *el-Ulum ve'l-Adab ve'l-Fünun ala Ahdî'l-Muvahhidin*, Dârü'l-Mağrib, Rabat, 1977.
- el-Merrakuşî, Abdulvahid, *el-Mu'cib fi Telhisi Ahbari'l-Mağrib*, (thk. Muhammed Azab), Dârü'l-Fercani, Trablus ty.
- el-Merrakuşî, Abdulvahid, *el-Mu'cib fi Telhisi Ahbari'l-Mağrib*, (thk. Salahuddin el-Hevvarî), el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2006.
- el-Merrakuşî, İbn Abdulmelik el-Ensarî, *ez-Zeyl ve't-Tekmile li Kitabey el-Mevsül ve's-Sıla*, (thk. İhsan Abbas ve dğr.), Dârü'l-Garb el-İslamî, Tunus, 2012.
- el-Merrakuşî, İbn İzarî, *el-Beyanu'l-Muğrib fi Ahbari'l-Endelûs ve'l-Mağrib*, (thk. İhsan Abbas), Dârü's-Sekâfe, Beyrut 1983.
- en-Nâsirî, Ebü'l-Abbas, *el-İstiksa li Ahbari Düvelil-Mağribi'l-Aksa*, (thk. Cafer ve Muhammed en-Nâsirî), Dârü'l-Kitab, Kazablanka, 1954.
- es-Salât, Abdulmelik b. Sahib, *el-Mennu bil-İmame*, (thk. Abdulhadi et-Tâzi), Dârü'l-Garbi'l-İslamî, Beyrut 1987.
- es-Samirraî, Halil İbrahim ve diğerleri, *Tarihu'l-Arab ve Hadâratuhum fi'l-Endelûs*, Dârü'l-Kütübü'l-Vataniyye, Bingazi, 2000.
- Eşbah, Yusuf, *Tarihu'l-Endelûs fi Ahdî'l-Murâbitin ve'l-Muvahhidin*, (trc. Muhammed Abdullah İnanî), Mektebetü'l-Hancı, Kahire 1996.
- Gomez, Emilio Garcia, *eş-Şi'ru'l-Endelûsî*, (trc. Hüseyin Munis), Matbaatu'l-Cenne, Kahire 1952.
- Harekât, İbrahim, *el-Mağrib Abra't-Tarih*, Dârü'r-Reşad el-Hadis, Kazablanka, 2000.
- Hasan Ali Hasan, *el-Hadârâtü'l-İslamiyye fi'l-Mağrib ve'l-Endelûs; Asru'l-Murâbitin ve'l-Muvahhidin*, Mektebetü'l-Hancı, Kahire 1980.
- Hazım el-Kartaceni, Ebü'l-Hasan, *Minhacul-Bulaga ve Siracu'l-Udeba*, (thk. Muhammed el-Habib b. el-Hoca), Dârü'l-Garb el-İslamî, Tunus, 1986.
- Hüseyn, Hamdî Abdülmü'min Muhammed, *et-Tarihu's-Siyasî ve'l-Hadârî li'l-Mağrib ve'l-Endelûs fi Asri'l-Murâbitin*, Dârü'l-Ma'rife el-Camiyye, İskenderiyye, 1997.
- İbn Bessâm, Ebü'l-Hasen Ali, *ez-Zehira fi Mehasini Ehli'l-Cezira*, (thk. İhsan Abbas), Dârü's-Sekâfe, Beyrut 1997.
- İbn Galabzurî, Tevfik Ahmed, *el-Medresetü'z-Zahiriyye bil-Mağrib ve'l-Endelûs*, Dârü İbni Hazm, Riyad, 2006.
- İbn Hafâce, Ebu İshak İbrahim b. Ebî'l-Feth b. Abdillâh, *Divanu İbni Hafâce*, (thk. Seyyid Mustafa el-Gazî), Münşetü'l-Maârif, İskenderiyye, 1960.
- İbn Hafâce, Ebu İshak İbrahim b. Ebî'l-Feth b. Abdillâh, *Divanu İbni Hafâce*, (thk. Ömer Faruk Tabba), Dârü'l-Kalem, Beyrut ty.
- İbn Hakan, Muhammed b. Abdullâh el-Kaysî, *Kalaidu'l-İkyan ve Mehasinu'l-A'yan*, (thk. Hüseyin Yusuf Haryuş), Mektebetü'l-Menar, Zerka, 1989.
- İbn Hallikan, Muhammed b. Ebü Bekir, *Vefeyatu'l-A'yan ve Enbau Ebna'iz-Zaman*, (thk. İhsan Abbas), Dârü Sadır, Beyrut 1971.
- İbn Hamdîs, Ebu Muhammed Abdülcebbar b. Ebi Bekr b. Muhammed, *Divanu İbni Hamdis*, (thk. İhsan Abbas), Dârü Sâdir, Beyrut ty.
- İbn Kuteybe, Ebü Muhammed Abdullâh b. Müslim, *eş-Şi'r ve's-Şuara*, (thk. Ahmed Muhammed Şakir), Dârü'l-Maârif, Kahire 1982.
- İbn Reşik, Ebü Ali el-Hasen, *el-Umde fi Sinaati's-Şi'r ve Nakdihi*, (thk. Abdulvahid Şe'lan), Mektebetü'l-Hancı, Kahire 2000.
- İbn Said, Ebü'l-Hasen Ali b. Musa, *el-Ğusunul-Yani'a fi Mehasini's-Şuarai'l-Mietî's-Sâbi'a*, (thk. İbrahim el-Ebyarî), Dârü'l-Maârif, Kahire ty.
- İbn Said, Ebü'l-Hasen Ali b. Musa, *el-Muğrib fi Hule'l-Mağrib*, (thk. Şevki Dayf), Dârü'l-Maârif, Kahire 1964.
- İbn Said, Ebü'l-Hasen Ali b. Musa, *Rayetu'l-Müberraizin ve Gayetu'l-Mümeyyizin*, (thk. Muhammed Rıdvan ed-Daye), Dârü Tilas, Dimaşk 1987.
- İbnü'l-Ebbar, Ebü Bekir el-Kudai, *el-Hulletu's-Siyera*, (thk. Hüseyin Munis), Dârü'l-Maârif, Kahire 1985.
- İbnü'l-Esir, Diyauddin, *el-Meselu's-Sair fi Edebil-Kâtib ve's-Şair*, (thk. Ahmed el-Hufi-Bedevid Tabane), Dârü Nahda, Kahire ty.
- İbnü'l-Hatib, Lisanuddin, *el-İhata fi Ahbari Gırnata*, (thk. Yusuf Ali Tavil), Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- İbnü'z-Zekkâk, Ebü'l-Hasan Ali b. Atiyye, *Divanu İbni'z-Zekkâk*, (thk. Afife Mahmud), Dârü's-Sekâfe, Beyrut 1963.
- Kennûn, Abdullâh, *en-Nübuğu'l-Mağribi fi'l-Edebî'l-Arabî*, Beyrut 1935/1975.
- Kudame b. Câfer, *Nakdu's-Şi'r*, Matbaatu'l-Cevaib, Konstantin, 1885.
- Mecdi Vehbe-Kamil el-Mühendis, *Mucemu'l-Mustalahatü'l-Arabiyye fi'l-Luga ve'l-Edeb*, Mektebetu Lübnan, Beyrut 1984.
- Muhammed Musdafa Hedara, *İtticahatu's-Şi'r il-Arabî fi'l-Kami's-Sani*, Dârü'l-Maârif, Kahire 1963.
- Muhyiddin, Muhammed, "eş-Şi'ru'l-Endelûsî fi Asri'l-Muvahhidin", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Tilimsan Üniversitesi, Me'hadu'l-Lügatü'l-Arabiyye ve Edebüha, Tilimsan, 1998.
- Neccar, Abdülmecid, *el-Mehdi İbn Tumert*, Dârü'l-Garbi'l-İslamî, Beyrut 1983,
- Novel, Seyyid, *Şi'ru'l-Tabia fi'l-Edebî'l-Arabî*, Matbaatu Mısır, Kahire 1945.
- Palencia, Angel Gonxalez, *Tarihu'l-Fikri'l-Endelûsî*, (trc. Hüseyin Munis), Mektebetü's-Sekâfe ed-Diniyye, Kahire ty.
- Peres, Henri, *eş-Şi'ru'l-Endelûsî fi Asri't-Tavâif*, (trc. Tahir Ahmed Mekki), Dârü'l-Maârif, Kahire 1988.
- Rusâfi, Ebü Abdillâh Muhammed b. Gâlib, *Divanu'r-Rusâfi*, (thk. İhsan Abbas), Dârü's-Şuruk, Beyrut 1983.
- Sa'd, Fevzi İsa, *eş-Şi'ru'l-Endelûsî fi Asri'l-Muvahhidin*, Dârü'l-Vefa, İskenderiyye, 2007.
- Said, Muhammed Mecid, *eş-Şi'ru fi Ahdî'l-Murâbitin ve'l-Muvahhidin*, ed-Dârü'l-Arabiyye li'l-Mevsuat, Beyrut 1984.
- Sellame, Ali Muhammed, *el-Edebü'l-Arabî fi'l-Endelûs*, ed-Dârü'l-Arabiyye li'l-Mevsuat, Hazmiyye, 1989.
- Sultanî, el-Ceylânî, "İtticahatu's-Şi'r fi Asri'l-Murâbitin bil-Mağrib ve'l-Endelûs", Camiatu Dimaşk Kısmu'l-Lügatü'l-Arabiyye ve Edebüha, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dimaşk 1987.
- Şelbî, Sa'd İsmail, *el-Bietü'l-Endelûsiyye ve Eseruha fi's-Şi'r*, Dârü Nahda, Kahire 1978.
- Yusuf, Cuma Hüseyin, *el-Medaminü't-Türasiyye fi Şi'r'l-Endelûs fi Ahdî'l-Murâbitin ve'l-Muvahhidin*, Dârü Safa'ın-Neşr ve't-Tevzi', Amman 2012.